

II. rész

A budai Vártól Uzmányig 1945–1946

Géppisztolysorozat – a katonai pályafutás vége

1945. II. 13-án magányosan álltam a Dísz tér 12. kapujában. Az a géppisztolysorozat, amelyet a Honvédelmi Minisztérium dunai oldalán az oroszok a levegőbe eresztettek, ezzel jelezve érkezésüket, vészesen sokáig visszhangzott a Tárnok és az Úri utcában.

A tér, a Várnegyed kihalt volt, csak a lepedőkből készült hatalmas fehér lobogók és a mentességet biztosító követségek zászlói csüngtek reménytelenül.

Álltam a kapuban, szorongó érzéssel, mint egy színész, akinek az a feladata, hogy amikor legördül a függöny, előlépjön és bejelentse: vége az előadásnak.

Az oroszok bizonyára arra vártak, hogy a minisztérium másik oldalán is megjelenjen egy járőr, mert most onnan csattant fel egy újabb riasztó sorozat.

Egy kürt hangja zengett a fülemben. Az első – önkéntes – ludovikás év végén, az 1937 nyarán tartott tiszai nagygyakorlat végét jelezte, s az egyes századok kürtösei adták tovább. A „lefúvás” kürtjele messze hangzott Tiszanána környékén. Örömmel hallgattuk, sapkánkat a levegőbe hajítottuk, hiszen a hang leszerelésünket hirdette. Most egy géppisztolysorozat a háború, s minden bizonnyal katonai pályafutásom végét jelentette.

Kiléptem a kapu elé, intettem a dunai oldalon guggoló járőrnek, illetve a velük lévő karszalagos, piros parolis főhadnagynak, hogy jöjjenek. Percek alatt odaértek. Bemutatkoztam a főhadnagynak, és kértem, közölje a mellette álló orosz tiszttel, hogy egységem az udvaron tartózkodik, fegyver nélkül, s várjuk intézkedését. Az orosz, szintén még gyerekképző fiatalember, talán hadnagy lehetett, barátságosan

kezet fogott, közölte, hogy jöjjen fel mindenki, és sorakozzunk a fal mellett.

Ezzel az intézkedéssel szerepem véget ért.

A járőr elvonult a Tárnok utca felé, mi pedig felsorakoztunk, és vártunk. További fegyveres csoportok érkeztek, s azok „vettek át” minket. Az addigi csendet hangos orosz kiabálás, számunkra érthetetlen szavak gyors egymásutánja, egy-egy levegőbe eresztett, örömet kifejező sorozat törte meg.

Rendőr barátaink is előkerültek. Őket a szomszéd ház lejáróján keresztül davajozták fel. A mindig mosolygó Eötvös Jancsi rendőr főhadnagy, Becht Gyula rendőr főhadnagy és társaik még elegánsan, a csinos barna rövid bőrkabátban soroltak közénk. Bár a helyzet egyáltalán nem volt mulatságos, mégis harsány nevetést váltott ki Perczel Laci rendőr főhadnagy érkezése. Őt alaposan „leszerelték”. A bőrkabát helyett egy kopott orosz köpenyt, csizmája helyett egy madzaggal összekötött ócska bakancsot viselt, a lovaglónadrág és a bakancs között kivillant a bőre, s biztos, hogy nem lehetett melege. Szánalmasan rémült volt az arca, derünk se vidította jókedvre. Akkor nem tudtuk, hogy ilyen átöltöztetéssel még sokan számolhatunk.

Amikor a többi pincéből is előkerültek a foglyok, a hosszú menetoszlop elindult a Krisztina körút felé. Lassan, majdnem vánszorogva vonultunk a bizonytalanság felé. Az élen Budur Károly csendőr százados haladt, aki a Honvédelmi Minisztérium óvóhelyéről került közénk, lábsérülése miatt botra támaszkodva. Mellette barátnöje, aki már feltűnően várandós volt. Az orosz gúnyos röhejjel kísért megjegyzéseit nem értettük, bár vigyorukat igen.

Amikor felértünk a Krisztina körút templom felőli oldalán a Tabán kiemelkedő pontjára, félretereltek minket. Néztük a romos Várat, melynek tetején még épen ragyogott a korona. Alatta a kupola, mintha egy késsel kikanyarították volna, üresen tátongott.

Egy német csoportot hajtottak el mellettünk. Az út sáros volt, a kásás locspocsban zavartak egy „nemci” egységet. Nagy részük sebesült volt. Lehet, hogy a Szikla-kórházból hozták őket. Egymást támogatva vonszolták magukat. A győztesek kiélték a hatalom adta lehetőséget. Űzték, zavarták, davajozták, botokkal, karókkal ütötték azt, aki lemaradt. Odaért az egyik sebesült sor, amelyben alélt társukat ketten cipelték, húzták, hónalja alá nyúlva támogatták. A „vonszolt” alig tudott magáról. Botladozott, lábai megakadtak, társai már alig bírták tartani. Lassú haladásukkal feltartóztatták a többieket. Az orosz nógatta őket, de a szerencsétlen egyre csak csúszott lefelé, vé-

gül társai egy botütés elől odébb ugorva, elengedték sebesült bajtársukat. Mint egy vergődő, még élő, de talán utolsókat mozduló madár, úgy feküdt arccal a sárban. Annyi ereje sem volt, hogy a fejét félremozdítsa. A mögötte lévők kikerülték, senki nem mert érte lehajolni, mi sem mozdultunk, hogy segítséget nyújtsunk neki. Amikor továbbhajtottak bennünket, már mozdulatlanul feküdt. Valószínűleg befejezte földi életét.

Az út egy kanyarral a Citadellához vezetett. Nem gondoltam, hogy valaha a lakója leszek. Már majdnem a kanyarhoz érteztünk, amikor a sok bámuló civil arc között ismerőst fedeztem fel. Korondy (Dregán) Béla csendőr százados (1914) állt ott kucsmában, bricseszen, paraszt csizmában, kampósbottal. Parasztnak lehetett nézni. Még a Ludovikáról ismertem, ahol egy évet mint őrmester szolgált, s utána került csendőrtiszti tanfolyamra. Nagyot kiáltottam: Béla! Felkapta a fejét, intettem, megismert és jelezte, hogy a kanyar után közelebb kerül. Valóban ott állt, most már egészen közel hozzám. Megnyugtatólag mondta: „Ne féljetek. Debrecenbe visznek. Ott megalakult az új hadsereg, azok átvesznek.” Ezzel a biztatással gazdagabban léptük át a Citadella hatalmas embertömeget befogadó kapuját.

A következő napokban rájöttünk, hogy naiv – nem is foglyok, hanem – „fácánok” vagyunk. Egyikünk sem gondolt a holnapra, cukor-, kenyér-, élelem- és fehérnemű-tartalékra. A hátizsákban volt ugyan egy-két szükséges holmi, de ha az ember rájön, hogy nincs mit ennie, azonnal olyan éhes lesz, hogy alig bírja ki.

Másnap, február 14-én, reggeli után, az összekeveredett foglyokból csoportokat alakítottak, és elindultunk Sósút felé. A Villányi úton az ablakokból részvétellel tekintettek ránk. Rokonokat, ismerősöket kereső civilek pillantásától követve ballagtunk. Gondolataink messze jártak. Engem kevésbé Debrecen, sokkal inkább az érdekelt, mi lehet Klárimmal, aki most magára maradt a viharban. Még szerencse, hogy ismerősök vigyáztak rá.

Ötös sor közepén ballagtam, amikor egy bámészkodó orosz valószínűleg berontott közénk, s mire a meglepetéstől magamhoz tértem, a karórám már az övé volt. Jó szeme lehetett, hogy észrevette, hiszen a köpeny majdnem eltakarta. Ezzel megszabadultam az óra-, oroszosan az „ura”-gondtól. Fanyarul mosolyogtunk, amikor egy-egy lovas orosz száguldott el mellettünk, jellegzetes kucsmasapkában, kigombolt magyar tábornoki zubbonyban, panyókára vetett huszárbekecsben, s a szerencsétlen állatot egy hüvely nélküli huszárkarddal „ostorozta”. A ló patái csattogtak a kövezeten.

A villanegyedhez érve egy csinos szőke fiatal nő – orosz tisztok társaságában – a teraszról ezt kiáltotta felénk: „Na, fasiszta urak, most megkapjátok megérdemelt jutalmatokat.” Volt, aki felismerte, és azt állította, hogy a népszerű Hangli vendéglő énekesnője.

Sóskút helységet akkor láttam először és utoljára. Kiürített házakban helyeztek el bennünket. Abba az épületbe, amelybe kerültem, két hölgyet is elszállásoltak. Bakó Barna tüzér őrnagyot, aki későbbi életünkben nagy szerepet játszott, egy rendkívül disztintívált hölgy kísérte. Nem akarta Barnát egyedül elengedni, vagy ő félt magára maradni, nem tudjuk. A másik hölgy az egy évvel fiatalabb ludovikás társam, Bakonyi Kálmán főhadnagy (1919) ifjú felesége volt, egyik unokahúgom barátnője. Edit ragaszkodott a férjéhez, azért maradt vele. Az oroszokat nem zavarta. A két nő velünk ballagott Bajáig, ott elengedték őket. Edit ezután értesítette a családomat.

Február 14-én Sóskúton kitereltek minket egy tágas térre. Ekkor estünk át az első orosz zabrán, ami akkor még egészen új volt számunkra. Azután már megszoktuk. A kutatás célja itt is az „ura” volt.

Az első szűrő

Február 15-én küldöttség érkezett, mely egy rendfokozat nélküli, tábori ruhás tisztból és talán három kucsmás, elég rossz benyomást keltő férfiből állt. Csomagjainkat hátra hagyva kitereltek az udvarra, s egyenként járultunk a bizottság elé. A nevünket, rendfokozatunkat, csapategységünket kérdezték. Egy listáról ellenőrizték, hogy a bemondott név nem szerepel-e azon. Akivel végeztek, visszatérhetett a szobába. Akkor már tudtam, hogy a tiszt Mikó százados, aki részt vett az ellenállási mozgalomban, alakulatától megszökött, távollétében lefokozták. Egy nyilas időkbeli ügy miatt Mikóval összeütközésbe került a család, így ismernie kellett a Lám nevet. Dac munkált bennem, igaz belső remegés is, amikor Mikó előtt olyan világosan mondtam meg a nevem, mint ritkán. Mikó azonban fel se nézett, közömbösen intett, hogy menjek tovább.

Mikó nem sokkal ezután eltűnt, családja ma sem tudja, mi lett vele. Hivatalosan azt állítják, hogy az oroszok – mivel a VKF-2-nél (kémelhárítás) szolgált – kivégezték.

A bizottság két társunkat emelte ki. Az egyikük Kertész csendőr százados volt, akit összetévesztettek valakivel, s így megúsza a hadifogságot.

Február 16-án búcsúztunk el Sóskúttól. Mentünk, ballagtunk, sosem tudtuk, hová, s hogy hol fogunk éjszakázni. Kevés kenyeret és minden tíz fős csoport üvegben nyolc kilogramm baracklevárt kapott. Ebből azután zűrzavar támadt. Ha a tíz ember nem ismerte egymást, a hosszan kígyózó menetoszlopban könnyen elkeveredtek a „lekváros” csoportok tagjai. Ebben a zavaros, sokszor veszekedésé fajuló helyzetben nagy derűtséget váltott ki az egyébként ellenszenves Ligethy Tivadar hadbiztos alezredes (1899) közbeszólása: „Hagyjátok csak, urak. Figyeljeteink inkább, hogy az új hadseregben hasznosítani tudjuk itteni tapasztalatainkat.” Mi, galántaiak és akik ismertük egymást, gyorsan összeálltunk, s így nem jelentett gondot a lekvár szétoztása.

Aludtunk pajtában, kiürített házakban, Tassnál átkeltünk a Dunán, a lekvárt, amint lehetett, elfogyasztottuk, s fedél alatti fekhely megszerzésére összpontosítottuk figyelmünket. Tass után megálltunk egy kőépület előtt, de mire a bejárathoz értem, az épület már megtelt. Az ajtónál jó megjelenésű, kellemes, barátságos arcú rendőr főhadnagy állt. Tekintetünk találkozott, s ő máris nyújtotta a kezét: Dr. Fényi Pál rendőr főhadnagy vagyok: gyere, látom, te közénk való vagy, elférsz még itt mellettünk. Ez a kézfogás életre szóló barátság-nak lett a kezdete.

Szerencsénkre a falusi asszonyok nem ijedtek meg az üvöltöző és a fejük fölé sorozatot engedő oroszoktól. Megrohantak bennünket, és kezünkbe nyomták az előre szeletelt kenyeret és szalonnát. Az ő hősiességüknek köszönhető, hogy nem haltunk éhen. Némely község szélén meleg levestel vártak az asszonyok. Töltötték a csajkákat, és szemrebbenés nélkül tették zsebre a kezükbe nyomott, az otthoniakat értesítő cédulákat. Volt, amely haza is került.

Tététlenpuszta – ahol néhány napot pihentünk –, „haláltábornak” bizonyult. Itt láttuk Kalándy altábornagy holttestét a fürdőben kite-rítve, de naponta legalább tíz-tizenöten haltak meg, zömükben né-metek. A bekötőút mentén egyre szaporodtak a sírhantok.

A menet élén büszkén, kemény tartással gyalogolt Billnitzer Ernő altábornagy (1892–1977). Előttem bandukolt Németh Dezső vezér-kari százados (1913–1949), kis bekecsben, már tetvesen. Irigy, célra-törő, önző, de vitathatatlanul élelmes ember volt, aki minden alka-lommal begyűjtött valamit. Egyszer, mivel elkapták orra elől a kenye-ret, bár a tarisznyája tele volt, mérgében kiverte az élelmet a másik kezéből, és csizmájával eltaposta. Ez ott gyilkossággal volt egyenérté-kű. Jutalmát Sükösd előtt kapta meg Lónyay László tartalékos száza-

dostól (1894), a Hermes Bank igazgatójától, aki két hatalmas pofont kevert le neki. Németh Dezső később ezredesi rangban, katonai attaséként működött Moszkvában, majd letartóztatták. 1949-ben akasztófán végezte. Utóbb dízsír helyet kapott kivégzőitől. Az Úr bizonyára a „könnyűnek találtatott”-ak közé sorolta a kenyér-ügy miatt.

A sükösi templom, ahová az érkező csoportokat beszállásolták, elvesztette templom jellegét. Nekem például a szentélyben, az oltár tövében jutott hely. Baja városában nem várt nyüzsgő élet fogadott. Az utcák tele voltak emberekkel, akik kíváncsian bámulták az újonnan érkezőket. Tóth Kálmán szobra körül orosz katonasírok vörösödtek, az utcákon hatalmas betűkkel írt falragaszok hirdették: „Elfogták Jaross Andor fasiszta minisztert”, magyar tisztek sétáltak egyenruhában, igaz, piros karszalaggal, egy oldalkocsis csendőr járőr félreállt, hogy utat engedjen. Kakastollas kalapjukat nem lehetett félreismerni. Hihetetlen ellentmondások. Megkérdeztem a járdán álló egyik tisztet, hová visznek bennünket, s szabadult-e már valaki. Válasza megnyugtató volt: az egykori laktanya a hadifogolytábor, és úgy tudja, Debrecenbe szállítanak tovább minket, ahol már megalakult az új hadsereg. A laktanyában alapos zabrán, illetve órákeresésen estünk át. A németek, akiket drótkerítés választott el tőlünk, sokkal rosszabb körülmények között éltek. A táborban néhány korábbi munkaszolgálatos (muszos) volt az úr. Szabadon mozogtak, teljhatalommal rendelkeztek. Románoknak vallották magukat, de tökéletesen beszéltek magyarul. Egyikük belépett a szobánkba, s kérte, hogy a társaság adjon neki ajándékba egy órát.

Az asszonyokat az egészségügyi szobában helyezték el, ahol hordágyon aludtak. Billnitzer altábornagy külön kis szobát kapott. Németh Dezső, ahogyan barátai nevezték, Dezske, minden reggel ezekkel a szavakkal nyitott be a muszos szobába: „Tiszteletem, jó reggelt uraim!” Sokat tartózkodott köztük. Egyik társunk hallotta, amikor Dezske hangosan és nyilvánosan kijelentette: „Minden csendőrt fel kell akasztani.” Dezske bátyámnak volt évfolyamtársa. Amikor a folyosón egyedül láttam, hozzáléptem és megkérdeztem, igaz-e, amit hallottam, mert én nem tudom elképzelni, hogy egy magyar vezérkari százados ilyet mondjon. Hebegett, dadogott, nem győzte magát tisztára mosni, kijelentését nem vállalta.

Egy Szűcs nevű hadnagy járta a szobákat, és népszerűsítette Németh Dezske Budapest ostromának idején elkövetett tetteit. Szűcsöt átküldte az oroszokhoz, hogy jöjjenek már, s a hadipénztárt is átadta nekik. Azon siránkozott, hogy átengedte helyét Vörös János öccsé-

nek a repülőgépen, s így értelmetlenül van itt közöttünk. Abban bízott, hogy Vörös János – amint lehet – kiemeli. A muszosoknak is mindent megígért, csak segítsenek neki. El is érte, hogy indulás előtt átkerült a kórházba, s nem lett plenni, magyarul fogoly. Lehet, hogy Szűcsöt is magával vitte.

A muszosok stílusára jellemző, hogy egy, a férjét vagy fiát kereső asszonyt becsempésztek a szobájukba, utána pedig a WC-be zárták. Másnap reggel ott láttam a főkötős, riadt szemű asszonyt. Rohantunk Bilni apóhoz, aki azonnal intézkedett. Megkereste az orosz parancsnokot, mire az asszonyt elengedték.

1945. március 24. Ez a nap éppen úgy indult, mint a többi, semmi nem jelezte, hogy „valami” történni fog. Utólag jöttünk rá, észre kellett volna vennünk Németh Dezske eltűnését. Az ebédet talán valamivel korábban kaptuk, de ezt sem tartottuk gyanúsnak. Utána azonban mozgásba jött a tábor. Csomagoltunk, sorakoztunk, s rövid időn belül már nyitották is a kaput. Izgalom vett erőt rajtunk. Haza vagy nem haza? Igen vagy nem? Kilépvé a kapun azonnal megindult az optimisták és pesszimisták vitája.

A pályaudvaron marhavagonokból álló szerelvény várt ránk. Az asszonyokat félreállították, és közölték velük, hogy hazamehetnek, nekünk pedig „felajánlották”, hogy foglaljuk el helyünket a vagonokban, melynek közepe üres volt, két oldalán emeletes priccsek sorakoznak. A deszkák a legfinomabb tölgy- és bükkfából készültek. Ezek is kísértáltak a magyar földről.

Rövid búcsú következett, majd ránk zárták a vagonajtókat, s a szerelvény elindult. Optimisták, pesszimisták egyaránt lesték az irányt, a közbeeső állomásokat. Bár a cél ismeretlen volt, de az biztossá vált, hogy nem Debrecenbe tartunk.

Bakonyi Kálmáné, Edit is hírt adott rólam az otthoniaknak: „Csak a fiuk kivételét megerősítő híreim vannak. Tudomásom szerint Foksány nem állandó tábor. Csak megsegíti őket a Jóisten, és élelmességük sem hagyja el őket. Ifjú asszonyka társam se veszítse el a reményt, hiszen most kell a legerősebbnek lenni. Igaz szeretettel csókolom...”

A vonat kényelmesen, tempósan haladt, sokat várakozott. Egyikünknek sem volt sürgős. Ismerkedtünk egymással. Amikor a vonat megállt valahol, akcióba léptek a kísérő, szabadságra hazatérő oroszaink. Én éppen Klárim képeit nézegettem, magam elé kitéve, amikor felrántották az ajtót, s hat vigyorgó muszka rontott ránk. Kincseimet, a fényképeket igyekeztem menteni, de egyikük máris előrán-

gatott, a képeket undorral dobta félre, de a motozása eredményes volt. Kitapogatta a zubbonnyomba bevarrt százasokat, s bizony alaposan megkopasztott – azért így is maradt valamennyi. Különösen kellemetlen volt, mert egy szimpatikus kolozsvári főhadnagy, Nagy Sándor (1898) átadott egy jelentősebb összeget megőrzésre. Nála maradt a hadipénztár, s félt annyi pénzt magánál tartani. Később, Foksányban a maradékot szétoztottuk. Szegényebbek lettünk, de úgysem sokáig vehettük már hasznát a szép magyar százasoknak.

Az egész társaságot alaposan végigmotozták, majd elégedetten távoztak. Hiába mentünk panaszra. Elénk vezettek néhány muszkat, hogy mutassuk meg a tetteseket. Nem ismertük fel, de az is lehet, nem a mi kísérőink voltak.

Debrecen helyett Foksány

A vonat a romániai Foksányban állt meg. A hatalmas átmenő foglyotáborban akadt számunkra bőven hely. Rengeteg német, magyar, cseh-rutén, jugoszláv, román keveredett az egykori orosz foglyoknak épült, hatalmas területen elhelyezkedő, poloskamentes barakkokban. Oroszt, azt hiszem, nem is láttunk, ritkán jelentek meg közöttünk.

A tábor réme egy alacsony német altiszt, Popej volt; a szájában mindig pipa lógott, innen kapta a nevét. Karika lábakkal, husággal a kezében közlekedett. Amikor végigment a táboron, aki az útjába került, főleg, ha az illető német tiszt volt, végigvágott rajta. Popejt mindenki megvetette, s őszinte volt a káröröm, amikor Uzmányban, egy később odaérkező csoporttól megtudtuk, hogy Popej meghalt. Állítólag „véletlenül” beleesett a hatalmas, nyitott latrinába. A mintegy nyolcszor nyolc méteres mély gödör felett pallókon lehetett végigmenni. Mint egy hatalmas sakktábla, úgy nézett ki. Vigyázni kellett arra, hová kuporodik le az ember, közvetlenül valaki mögé nem volt tanácsos. A románok túlnyomórészt kukoricával etettek bennünket, s a foglyok nagy része igen sűrűn kereste fel ezt a népszerű helyet. Itt kötött ki Popej. Állítólag élt még néhány órát, miután kihúzták.

Teltek a napok, ismerősök érkeztek. Véletlenül Billnitzer, egymás közt Bilni apó közelébe kerültem. Sokat sétáltunk együtt. Nem hittem el, amit ő már érzett, hogy nem kerüli el a felelősségre vonást. Ott értettem meg, hogy egykori beosztottjai miatt rajongtak érte.

1948-ban hazahozták, elítélték, 1956-ban szabadult. Utána jegyet árusított a Népstadionnál.

Érdekes volt látni a szállításra induló „művészcsoportot”. Két ismerős arcot is felfedeztünk köztük. Mallász Egon galántai csendőr híradós hadnagyot, de már nem viselt csendőr parolit. Hazatérése után egy bárban zongorázott. Később Milánóban élt, gazdagon nőtt, a FIAT-műveknél vezető beosztásig vitte. Dr. Csíkvári Ákos hírhedt rendőr százados, akinek szép énekhangja volt, ugyancsak a „művészcsoport”-hoz tartozott.

A tábor vagyonos rétegét a cseh-rutén csoport alkotta. Szabadon mozogtak, kereskedtek, hozták a portékát, s hozzájuk vándoroltak pengőink, gyűrűink, ékszereink, nagyobb értékeink. Egyszer én is rendeltem náluk halvát, amiről magam sem tudtam pontosan, hogy micsoda. Valami halételnek képzeltem. Egyikük megkérdezte, hová való vagyok. Amikor kimondtam Ungvár nevét, felcsillant a szemük, s ruténul, csehül kezdtek beszélni velem. Miután egy szót sem értettem, csak legyintettek rám. A halvát ennek ellenére behozták, nagyon ízlett. Amikor a hazaszállítási parancsuk megjött, lelkesen felvásároltak mindent, s úgy indultak a szabaduló táborba, melyet tuskésdrót választott el a mi táborrészünktől. Ott működött a fertőtlenítő részleg.

Vidáman, sőt fölényesen integettek. Őszinte elégtétel volt számunkra, amikor megtudtuk, hogy amíg fürödtek, a bejárati ajtót bezárták az oroszok. Csak a másikon mehettek ki pucéran, ahol tiszta fehérneműt, ruhát, cipőt adtak nekik, de a csomagjaikat nem kapták meg. Az oroszoké lett minden, amit begyűjtöttek.

A tábor szélén szabadtéri színpad állt, ahol különböző nyelven politikai előadásokat tartottak, és itt lehetett meghallgatni a mikrofonon bementett híreket. Így tudtuk meg, hogy Rooseveltt 1945. április 12-én meghalt, s helyettese, Truman lett az új elnök. Itt hallottuk megdöbbenve, hogy a kormány elhatározta, lebontják az ezeréves emlékművet, s helyére hatalmas Sztálin-szobrot állítanak. Nem akartuk elhinni; később utánanéztem, a terv valóban létezett, de szerencsére nem valósult meg.

Megtudtuk, hogy a 24. hadosztály, Muzsai ezredes parancsnoksága alatt, átállt az oroszokhoz, mert nem akarták elhagyni Magyarország területét. Az átállás ideje és helye: 1945. IV. 6–7-én, Stubnya-fürdő környékén. A hadosztály vezérkari főnöke: vitéz Padusitzky (Mészáros) László vezérkari százados, hadműveleti vezérkari tiszt dr. Szilágyi Gábor vezérkari százados. Ő volt az, akit nem vettek fel a

Ludovikára, ezért elvégezte az egyetemet, s utána vonult be, majd lett vezérkari tiszt. Veres Péternek volt nagy tisztelője. Később a Parasztpárt mellett agitált. Amikor letartóztatták, Veres Péter szabadította ki. Az anyagi vezérkari tiszt Lám Károly százados, a bátyám volt. Ott szolgált Szende László százados is, aki később szenvedélyesen gyűjtötte az anyagot a hadosztály történetéhez, illetve Kolozsváry György százados, akit Egerből ismertem, és aki az átálláskor aknatalálalatot kapott.

Karcsi bátyám szerint – mint hosszú évekkel később elmesélte – dr. Szilágyi Gábor volt az átállási akció elindítója. Más források Szende Lacit nevezték meg. A tervet először egymás közt beszéltek meg: Szilágyi, Szende és a bátyám. Padusitzkyt likvidálni akarták, de Karcsi bátyám ellenzése miatt ettől eltekintettek, bár későbbi dicstelen magatartása miatt megérdemelte volna.

Vitéz Jány Gusztáv vezérezredes perében – aki önként jött haza, a kormány nem kérte ki mint háborús bűnöst – a katonai szakértő Padusitzky volt, az ő véleménye támasztotta alá a halálos ítéletet. Jány nem kért kegyelmet. Ugyancsak bátyámtól tudom, hogy Szilágyi Gábor, amikor letartóztatták, pár napig egy cellában volt Jányval, akinek igen rosszul esett, hogy egykori tanítványa a szakértő, akinek tudnia kell, hogy szinte lehetetlen az akkori helyzetet rekonstruálni, s távolról véleményt, szakvéleményt adni. Padusitzky Laci jutalma előléptetés lett; ezredessé, majd Farkas Mihály segédtisztjévé nevezték ki. Fiatalon halt meg gégerákban, jelentéktelen beosztásban.

Padusitzky vonakodva fogadta az átállási javaslatot, de végül is csatlakozott hozzájuk. Muzsai ezredessel már a tényt közölték. A megbízhatatlan tiszteket kikapcsolták. Szilágyi Gábor ment át tárgyalni. Bizalmatlanul fogadták, főleg, hogy ilyen későn szánták el magukat. A tárgyalást megzavarta egy bizonytalan eredetű lövöldözés, mely az amúgy is gyanakvó oroszokat még bizalmatlanabbá tette. Végül is elfogadták a hadosztály ajánlatát, s egy leplező lövöldözés keretében megtörtént az átállás. Az egységet Érsekújvárra szállították. Itt találkoztak Rummy ezredessel, aki már korábban fogságba esett.

A hadosztályt átvette az új hadsereg, így bátyám Ceglédre került, ahol megismerkedett jövőendő feleségével. Szombathelyen kötöttek házasságot 1946. január 19-én. Karcsi akkor ott szolgált, parancsnoka vitéz Szász Lajos ezredes, az egykori szegedi kormányzói ezred parancsnoka volt – és az egyik első kommunista párttag. Tábornok lett, majd nyugdíjazták. Bátyám később Debrecenbe, majd Budapestre

került. Sólyom László átvette a vezérkarhoz. 1953-ban elítélték. 1987-ben, váratlanul halt meg.

Foksányban Asztalos Döncivel sűrűn sóhajtozva néztük a látszólag nem is olyan messze emelkedő Kárpátokat. Magyar egyenruhában mégse mertük megkockáztatni a szökést. Ismét beszálltunk a marhavagonokba, és elindultunk az újabb bizonytalan cél felé.

Talán már egy hete vánszorgott a szerelvény, meg-megállva, s szállított minket kelet felé. Egy újabb megállónál valahogy mindnyájan megéreztük, hogy ez már nem a megszokott veszteglés. A kinti orosz hangok is erősebbek lettek. Kíváncsian nézelődtünk a vonatablakon át, de nem lettünk sokkal okosabbak. Az állomás nevét vagonunkból nem láttuk. Feltűnő volt a sok orosz katona. Hangos kiabálás, talán parancsok, tették feszültebbé a légkört, majd hallottuk, amint nyílnak a vagonok, és nyers davajjal tessékelik ki a foglyokat. A vagon naptárfelelőse, valószínűleg az előttünk álló bizonytalan helyzetre való tekintettel, fátyolos hangon közölte: „Uraim! Ma 1945. május 5-dike van. Úgy néz ki, sorsdöntő nap életünkben!”

Megérkezés az uzmányi táborba

Vagonunk ajtaját is eltolták, az ismerős, hangos „davaj” most már nekünk szólt. Az előttünk lévő vagonok utasai közben már ötösével felsorakoztak, s lassan mi is felvettük a megszokott alakzatot. Hosszú kigyózó oszlopban indult el a kétezer magyar tiszt. Ballagtunk a városon át, majd azt mögöttünk hagyva már nem is mértük föl a távolságot, inkább azt figyeltük, vajon hol és mi lehet a végcél. A várostól már legalább tíz kilométert tettünk meg, amikor még mindig messze a távolban feltűnt egy templom vagy kolostor tornya. Az út arra vezetett, már nem volt kétséges, hogy oda igyekszünk. Ekkorra megtanultuk, a város neve Uzmány. Az egykori kolostor, mely már jó ideje elveszítette eredeti szerepét, foglyoknak adott otthont. Amint később megtudtuk, előttünk voltak ott szép számban finnek, majd lengyelek, akik közül még most is ott élt három lengyel család. Amikor a kolostor bejáratához értünk, akkor láttuk csak, mennyire romos. A torony azonban büszkén magasodott. Masszív építmény volt, mely az elhanyagoltság ellenére is dacolt az idővel, s szállást adott rengeteg csókának, melyek ijedten rebbentek föl a szokatlan mozgás miatt.

A zabrán hamar átestünk, a kapu bezárult mögöttünk, s a sorakozó téren szétszítottak bennünket az egyes barakkokba, meglepetésünkre rendfokozat alapján. Az utazás közben kialakult barátságok szertefoszlottak, mindenki igyekezett minél előbb jó helyet biztosítani magának.

Időbe telt, mire megismertük házigazdáinkat. Krujkov alezredes, táborparancsnokunk, jó megjelenésű tiszt volt. Úgy járt közöttünk, mintha nem is léteznénk, a neki járó köszönést nem fogadta. Összeütközésünk nem volt vele. Talán legjellemzőbb rá, illetve korosztályára az alábbi történet. Tolmács útján kérte Stefán Valér alezredest, magyar táborparancsnokot, hogy terveztesen számára fából egy önálló házat. Gergely László zászlós (1914), építészmérnök vállalta, hogy a tervet elkészíti. Laci lelkesen dolgozott, s hamarosan jelentkezett a kész munkával. Krujkov kíváncsian, érdeklődve figyelte Gergely Laci, illetve a tolmács magyarázatát, majd méltatlankodva mondta: „Egyedül akarok lakni, nem több családdal, minek nekem ekkora lakás.” Laci egy magyar alezredes igényeinek megfelelően tervezte meg a lakást, két szobával, konyhával, fürdőszobával, WC-vel, éléskamrával. Krujkovnak csak egy szoba kellett, főzőfülkével, hiszen bútora sem volt, hogy két szobát berendezzen. Azt azonban alig tudták neki megmagyarázni, hogy az amerikai öt kilós vajkonzervdobozokból nem lehet fürdőkádat készíteni. Krujkov mindenképpen szeretett volna egyet, mert hallotta, hogy a „burzsujoknál” létezik ilyen.

Zsukov őrnagy 1946-ban, a tábornoki szemle után lett a parancsnokunk, Krujkov leváltását követően. Vékony, sovány ember volt, evezős trikóban járt, sok időt töltött közöttünk. Tornamutatványait, nyújtó hiányában, egy faágon mutatta be. Hatalmát átvéve legelőször alapos „nagytakarítást” rendelt el, s számos, „életszínvonalunk emelkedése nyomán megszerzett kincsünket” dobatta ki.

Sumilin orvos őrnagy ugyancsak a tisztogatás apostola volt. A következő történet jellemző rá. Kint voltunk produktot, élelmiszert vételezni. A húst, melyben kukacok hemzsegték, nem voltunk hajlandók átvenni. A vitára Sumilin is előkerült, majd kért egy kést, a kukacos nyers húsból levágott egy darabot, s a szemünk láttára megette. Nincs ennek semmi baja, közölte velünk. A szakácsok azután küszködtek a kukactalanítással.

A szesztrákat (nővéreket) állandóan ránk szabadította, s azok mindig belekötöttek valamibe. A már európai öltözékben megjelenő szesztrákat végtelen udvariassággal, majdnem udvarlással fogadtuk,

ezzel levettük őket a lábukról, s legtöbbször csak azzal a kifogással távoztak, hogy „mokri”, azaz nedves a felmosott szoba. Csinos, magas szesztra volt a „Torpedócsöcsű”, aki nevét „torpedói” miatt kapta. Mindig megdicsértük, hogy milyen csinosan öltözik, milyen mutatós. Az egyik alkalommal, amikor egyedül jött, dicséretünkre azt válaszolta: „Ez azért van, mert félig európai, lengyel vagyok!”

Antonov kapitány kissé testes, mégis elegáns orosz tiszt volt, akit testalkata miatt Göringnek neveztünk. Ő is úgy közlekedett, mint aki erdőben jár. Köszönésünket nem fogadta. Tolmácsa Gál Béla zászlós, koltai gazdatiszt lett, aki jól beszélt szlovákul. Antonov bizalmába fogadta, sőt később – akaratán kívül – hazajutását is elősegítette. Állítólag – de ezt nem lehetett ellenőrizni – Gál Béla megbízottai vásárolták fel a még nálunk lévő „kincseket”: gyűrűket, arany tárgyakat, s azok végül Antonovhoz vándoroltak. Néhányszor láttuk a feleségét is, egy feltűnően csinos, fekete hajú asszonyt, akit még szimpatikusabbá tett lengyel származása. Kedvesen fogadta a köszönést, de az is lehet, hogy méltányolta a csinoságát észrevevő férfiak tekintetét. Antonov a tábor NVD (elhárító) tisztje volt. Később hallottuk, hogy a házaspár öngyilkos lett, amikor le akarták tartóztatni őket.

Djakov őrnagy kellemetlen, kötekedő modorú politikai tiszt volt. Állandóan harcban álltunk egymással. Az „embereit” nagyon szerette, mi viszont őket nem (dr. Csoma Sándor főhadnagy, dr. Bíró Sándor rendőr alezredes, aki még kecskeméti szőlőjét is felajánlotta a pártnak, csak vigyék előbb haza, Kalmár László rendőr főhadnagy, dr. Porkoláb István nagyváradi járásbíró, hadnagy és mások).

Gospogyin zászlós állítólag lefokozott főhadnagy volt. Becsületes nevét nem ismertük, de amikor ő adta a szolgálatot, a létszámjelentés után így üdvözölt bennünket: „zdrasztvujtye gospogyin offi-ceri” (üdvözlét tiszt urak), ezért ragadt rá a „gospogyin” név. Vékony, sovány, sápadt arcú, beteg ember benyomását keltette. Nemigen méltányoltuk, hogy tiszt uraknak nevezett minket. Szimpátiáját akkor vesztettük el, amikor tudomására jutott, hogy a táborban mindenki tudja: egy orosz tiszti mulatságon az egyébként nagyon kellemes, csinos megjelenésű feleségét a zongorán többen „megerőszakolták”.

Borbély hadnagy volt a másik napos tiszt. Nevét hajviselete miatt kapta. Szőke, göndör haját mintha ondolálták volna, féloldalt a szemére lógott, és állandóan kölnizte magát. Húszévesen már sántított, mert térdét szétroncsolta egy lövedék. Amikor „kölyök” hangulatban

volt, viccelt, tréfált, budapesti kalandjairól mesélt, „hadnagyi” hangulatában azonban kellemetlenül érezte hatalmát. Két mondása maradt meg emlékezetemben: „Ti nagyon szegények vagytok otthon, annyi ételmeget sincs, hogy egy hétre elég lenne, így minden nap kénytelenek vagytok mást enni.” „Furcsák ezek a burzsuj asszonyok – mondta egy másik alkalommal –, olyan nagy esetet csinálnak abból, ha valaki megkívánja őket. Az SSSR-ben az ilyesmi egyszerűbb és természetesebb.”

Ivancsikin főhadnagy tanárember volt, propagandista. Rajta keresztül kaptuk a postát. Ő volt az, akitől ha papírt, íróeszközt kérünk, hogy oroszul tanulhassunk, kérésünket így utasította el: „Maguknak ez nem kell. Maguk innen sohasem kerülnek haza. Maguk a középosztály tagjai, akikre nincs szükség otthon.” Akkor ezt nem vettük komolyan, rosszindulatú véleménynek tartottuk, nem gondoltuk, milyen közel jár az igazsághoz.

Leonova asszony közel került hozzánk. Megértő nő volt, aki ott segített, ahol csak tudott. Ivancsikin vadságát jól ellensúlyozta. Javára írandó, hogy Ménesfalvy állatorvos századost és tizennégy éves fiát, amikor kiderült, hogy Ménesfalvyné közben meghalt otthon, az első szerelvényel hazaküldte.

Kiss bácsi, a jóságos, az első háború után maradt kint. Ő volt a tolmácsunk. A „jóságos” nemesi előnevet ugyancsak kiérdemelte. A doni foglyok jegyzőkönyveit úgy vette fel, hogy mindegyikbe belecsempészett valami beismerő, terhelő vallomást. Természetesen ezeket a részeket nem olvasta fel az érintetteknek, azok hittek neki, és aláírták az orosz szöveget. Ezért kerültek sokan 1949–50-ben a vádlottak padjára, s ítélték el őket. Az ő feladata volt a levelek cenzúrázása. Ez főleg abból állt, hogy leveleinkkel gyűjtött be. Azok a hadifoglyok, akik kijártak hozzá fát vágni vagy valami házimunkára, lopdostak ezekből a begyűjtásra előkészített levélcsomagokból. Ugyanakkor a „jóságos” Kiss bácsi megkérte a táborparancsnokot, Stefán alezredest, hogy segítsen rajta „mint magyar emberen”, mert a felesége beteg, és így nem kap ételmisszerjegyet. Stefán intézkedett, mire Kiss bácsi és neje a „Gundel=diétás” konyháról kapott akkora adagot, hogy abból még vacsorára is futotta. Alaposan „meghálálta”.

Klimcsuk mérnök főhadnagy a tábor vezetőségének jellegzetes, majom kinézésű tagja volt. Nem tudom, melyik népcsoporthoz tartozott. Szerencsétlen külseje, vékony, hajlott háta, hosszú keze valóban majomra emlékeztetett.

Sura, ez az „orosz”, akiről ugyancsak megállapíthatatlan, mely nemzetiségek vonásai keveredtek benne, csaváros eszéről volt ismert. Igen nehezen lehetett átejtetni. Az eszén túljárni akaró plenni benne méltó ellenfélre talált. A táboron kívül megszerzett produkt becsempészésére kitalált ötleteket – zsebben, köpenyben, nadrágfelhajtóban, öv mellé bevarrt zsákocskában – csak ideig-óráig használhattuk. Sura valamennyit kiszimatolta, s újabb ötlet után kellett nézni. Alapjában véve békésen viselkedett, nem üvöltözött, hanem mosolyogva csípte nyakon a „tolvajt”, s vette el tőle a nehezen megszerzett produktot. Élvezte a szerepét.

Nem volt tiszt, még csak váll-lapos, tehát tényleges katona sem. A gazdasági ügyek tartoztak hozzá. Úgy gondoltuk, ő szerezte a tábornak a pénzt a kolhozoktól, ha oda mezőgazdasági vagy más munkára kivonultunk. A bevonulásnál ugyancsak ő várta a csoportot, s kobozta el – nyilván saját hasznára –, amit sikerült megszereznünk. Olykor azért Sura is hibázott, s mindig került be valamennyi produkt a táborba.

Rajtuk és másokon keresztül, akikkel később találkoztunk, érdekes felmérni az orosz tisztikart. A forradalom elpusztította a hártya-szerűen vékony kulturált réteg jelentős részét, a megmaradtak pedig külföldre menekültek. Az új rendszer nem tudott teljes értékű intelligenciát kinevelni. Az elpusztított közép- és felső osztály helyébe új réteg került, amely tagjainak a változás óriási kulturális emelkedést, elhelyezkedési lehetőséget biztosított, de nélkülözték az európai nemzetek több évszázados kulturáltságát, hagyományait. Az eltelt huszonöt év politikai, társadalmi nevelése mély árkot vont az orosz nép fiatal rétege és a határon túli világ közé. Az a sok tízezer orosz, aki átlépte a határt, csak azt tudta, hogy a határon túl burzsujok élnek, anélkül, hogy értették volna, valójában mit jelent a fogalom. Az ő elképzelésükben burzsuj volt az, akinek szép szobája, berendezett lakása, szép ruhája van, aki nyilván munka nélkül jut jövedelemhez, aki tehát kizsákmányol, akiben minden emberi rosszaság felismerhető.

A Géza utca 5. szám alatti házmester foglalkozása asztalos volt, s nagyon szép bútort készített magának. Amikor a főváros elfoglalása után egy orosz kapitány meglátta ezt, megcsodálta, majd köpött egyet: „burzsuj”, mondta. A házmester megmutatta kérges tenyerét, és kézzel-lábbal magyarázta, hogy ő csinálta. A kapitány nagy nehezen megértette, erre engesztelőleg vállon veregette, és mondogatta: „harasó”. Egy másik orosz tiszt fehérneműjét akarta kimosatni, de

amikor meglátta, hogy a mosónőnek saját, szépen berendezett szobája van, elhült, és kételkedve rázta a fejét.

Novinkán, amikor kaszálás közben az asszonyoknak megmutattuk a feleségek képét, ámulva nézték, majd egy „felvilágosult asszony” megmagyarázta nekünk, őket nem lehet félrevezetni, tudják: színésznők fényképeit mutogatjuk nekik.

A sokat emlegetett ideológiai ellentétek hiányoztak a szótárukból. Az izmusok ismeretlenek voltak számukra, csak a „nemci” fogalom létezett. Roosevelt, Mussolini, Hitler nevét ismerték. Hallottak az USA-ról, tudták, nagyon nagy ország, sok gépet szállít a világba, az ő hadseregüket is ellátta a háború alatt. Megnéztük, még zubbonyuk gombjai, a vajkonzervek, amelyekből mi is kaptunk, mind amerikaiak voltak.

A közép-európai fegyelem ismeretlen az oroszoknál. A feszes magatartás nem jellemezte az orosz katonát. Tisztjeiknek csak akkor köszöntek, ha kedvük volt. Őrségben leültek, cigarettáztak, fegyvereiket ölben tartották, de riadóra percekben belül készen álltak.

A tisztikar alapvetően különbözött a miénktől, az Európában megszokottól. A hivatásos tisztt az őrnagynál kezdődött. A legénységet a kapitánytól alig választotta el valami. A hangnemen is meglátszott, hogy azonos rétegből kerültek ki. A tisztek lehettek otthon mérnökök, saját mesterségükben jók, de általános műveltségben nem érték el az európai szintet. A művezetők, szakmunkások színvonalán mozogtak. Ezért a németek csak őrnagytól számították tiszteknek az orosz hadifoglyokat, s terjesztették ki rájuk a nemzetközi jog előírásait. Cserébe az orosz is csak törzstisztől számította a németeket tiszteknek. A magyar tisztekre ez nem vonatkozott. Orosz sajátosság az is, hogy nem tartották magukra nézve kötelezőnek a másik parancsnok intézkedését.

A front hangulatát jellemzi egy korábbi történet, az oroszok megérkezése a Géza utcába. Egyik este dörömböltek a kapun. Ágyút vontattak a Nádor utca felől a Géza utcába, s a kapu előtt állították fel. A csövét Buda felé irányították. Az egység egy hadnagyból, egy őrmesterből és tizenkét katonából állott. Ketten fennmaradtak, a többiek lejöttek az óvóhelyre. A lakosság respektussal fogadta őket, főleg a fiatal lányok és anyák rémüldöztek. A katonák nem voltak bizalomgerjesztők. Először is világitást követeltek, s hogy egy férfi vezesse őket végig valamennyi pincehelyiségen, és mutassa meg az összes vészkijáratot. A férfit, aki vezette őket, két, lövésre kész katona követte. Katonákat kerestek. Amikor visszatértek, leültek az ágyak

szélére. A hadnagy alacsony, barnásszőke, kelet-balti fiatalember volt, foglalkozása bányamérnök, de műveltsége alapján legfeljebb ipariskolai végzettségűnek lehetett gondolni.

Elmondta: a háború elvadította az embereket, őket is, de amíg ő itt van, addig felel az embereiért. Az őrmester különös jelenség volt. Kicsi, nőies keze belefért egy feketével kivarrt fehér női glasszé kesztyűbe. Erre a szerzeményére nagyon büszke volt, még vacsoránál se húzta le. Egy magyar lovassági kardot használt sétabotnak. Később, amikor megmutatták neki, hogyan kell vele tisztelni, mivel már itas volt, olyan veszélyesen hadonászott, hogy csellel tudták csak elvenni tőle. Amikor a hadnagy meg akarta simogatni az egyik gyereket, az anya ijedten elkapta a csöppséget. A hadnagy erre elmagyarázta, hogy csak „germán propaganda”, amit terjesztenek róluk, nem kell félni, s felküldött két katonát a lőszerkocsihoz, lehozatott két doboz mazsolát és legalább száz tojást, ami akkor ismeretlen volt. Adott minden gyereknek, a többiből pedig rántottát csináltatott.

A jég megtört, a gyerekek rövidesen a hadnagy ölében ültek, és kintetéseivel játszottak. A vacsora elkészült, csodálatos fehér kenyérral a tányérokat tisztára pucolták. A lőszeres kocsiból előkerült még egy három csillagos konyak. Vizespohárból itták. Az ital kitűnő volt, de gusztustalan, ahogyan körbejárt a pohár, s széle kicsipkésedett a zsíros szájaktól. A lakókat is kínálták, és sértésnek vették, ha valaki nem fogadta el. A hadnagy mindenkit megnyugtatott, nincsen ok aggodalomra, nézzék, ő nem iszik, vállalja a felelősséget. Azután kicsit harmonikáztak, majd mindenki, ahol ült, eldőlt, nem törődve, hogy az kinek helye, és máris aludtak.

A női katonák, a bárisnyák nemcsak segédszolgálatosok voltak, hanem tábori csendőrök, a dunai flottilla beosztottjai, közlekedési rendőrök is. Egyenruhában nem hatottak szépnek, háztartási alkalmazottnak néztek ki. Mellüket majdnem a nyakukig felnyomták. A szoknyájuk alól kilógó „pulmann-bugyi” pedig nőietlenné tette őket. Valódi hadilányok voltak. Azután egyszerre beletanultak az európai divatba. Amint kitavaszkodott, könnyítettek ruházatukon, blúzban, selyemharisnyában, magas sarkú cipőben, színes ruhában jelentek meg. Katonasapka nélkül nem lehetett megállapítani róluk, hogy hadilányok. Legfeljebb az volt feltűnő, hogy főleg a rikító színű ruhákat kedvelték, amilyenekben vasárnap délutánonként a cselédlányok sétáltak a Népligetben. Meglestük a magas sarkú cipőben megjelenő szesztráinkat. A táborig mezítláb jöttek, kezükben hozták a cipőt, de már abban léptek be a kapun. Igen erélyesek voltak. Ha a

részeg oroszokkal a férfi járőr nem boldogult, a megjelenő női járőr percek alatt vitte már őket a legközelebbi őrségre.

A főhadnagyi barakkban a piszkos, kormos falra, fejem felett, szénnel, nagy betűkkel valaki ezt írta: „nicht ärgern, nur wundern” (nem bosszankodni, csak csodálkozni).

A „történelem” születése

A hadifoglyok kulturális igényeinek kielégítése Djakov őrnagy, a politikai tiszt feladata volt. Kölcsönösen utáltuk egymást. Intézkedése meglepett, de ugyanakkor örömet is okozott, amikor vacsora után az egyik alkalommal mozielőadásra invitált. Később rendszeresen megismételte. Akkor még nem tudtuk, hogy ez az oroszoknál előírás. Az első filmvetítés valóban a kultúra jegyében zajlott le. Csajkovszkij *Hattyúk tava* című balett-filmjét vetítették. A zene, a kiállítás nagyon tetszett, szépek találtuk, dicsértük, s kértük, hogy ismételjék meg.

A következő filmnek már ezt a címet adhatnám: „Így születik a történelem.” Híradórészletekből állt. Megelevenedett a rommá lőtt Budapest. Döbbsenten néztük a hátrahagyott főváros szomorú képét. Egyszerre azonban meglepve figyeltünk fel: „A szovjet hadsereg megostromolja, és elfoglalja a Parlamentet.” Klárimmal és egységemmel utolsóként hagytuk el a Földművelési Minisztérium épületét. A pesti harc véget ért, a Parlamentet nem kellett megostromolni. Hazatérésem után került kezembe Tonelli Sándor, egykori államtitkár feljegyzése, aki Géza utcai lakásának harmadik emeleti ablakából nézte végig, és jegyezte fel ennek a híradónak a születését.

„A Parlament előtti térnek az a része, melyet az épülettömb védett a budai belövésektől, tele volt emberrel, hadianyaggal. A németek előző nap a nagy sietségben mindent visszahagytak. A hóbuckák között elárvult lovak lógatták fejüket, éhségükben a havat nyalogatták. Összevissza szekerek tömege, részint megrakva, részint üresen. Oroszok kutattak a kocsik rakományában. Kossuth szobra előtt egy megsérült tank. Hernyótalpát érte a találat. Az innenső oldalon egy légvédelmi ágyút állítottak fel. A Parlament képviselői bejárata előtt egy gépfegyver állt, legénysége az oszlopok mögött bújt meg. A főbejárat két oroszlánja előtt egy hatalmas bombakráter tátongott. Az egyik oroszlánt találat érte, csak a csonkja maradt. A főbejárat fölött a hadikórházat jelentő vöröskeresztes zászló és a szovjet lobogó. II. Rákóczi Ferenc szobra súlyosan sérülten állt. Jobb lába hiányzott,

vaspáncélja hátul ki volt lyuggatva. Talapzatát több találat roncsolta... Andrassy Gyula gyomrát kiszakította a repesz. A talapzaton lévő koronázási jelenet súlyosan sérült. (A szobrot később a Sztálin-szoborba olvasztották be.)

Egyszerre csak mozgolódás támadt. Egyenruhás csoport közeledett, majd két ember kilépett, és hangszórón keresztül intézkedett. A vörös zászlót a Parlament tetejéről bevonták, a lépcsőkről eltűntek a katonák, a középső rész üres lett... A megadott jelre kitört a láрма, zaj... Filmesektől kísérvé az emberek kézbe kapták fegyvereiket, karot, puskát, géppisztolyt, és a bombakrátert megkerülve rohamra indultak az épület felé, s azt úgymond elfoglalták. A zászlót újra kitűzték, mire a téren a katonák harsány diadalordítása repesztette meg a levegőt. A lépcsőn álló katonák fegyverükkel hadonászva a levegőbe lődöztek... és mi szemtanúi lehettünk, hogy így születik a történelem."

Az oroszokkal találkozó magyarok megtanulták az „ura”...„ura”... „ura” kifejezést. Djakov, mivel politikailag tájékozatlannak tartott bennünket, régebbi híradókat is levetítettett. Így például a jaltai konferencián készült fölvételeket. Kifogásolta, hogy az előadások alatt nagyon csendesen viselkedünk, ebből ő arra következtetett, hogy a látottak nem tetszenek nekünk. Kiabáljunk csak, lármázzunk, az a jókedvünket bizonyítja – biztatott. Djakov nem értette meg, hogy nálunk ez nem szokás, s azt sem, hogy a romokban heverő Budapest vagy a Parlament számunkra nem a legvidámabb látvány. De ha ez kell, ám legyen! Alig jelent meg Sztálin a vásznon, valaki elkiáltotta: „Éljen Balla Feri, aki az 500-ast keveri!” Feri szakács volt, és az ötszáz literes kondért keverte. Óriási derűtség, hangos taps fogadta a közbekiáltást. Újabb megjegyzés hangzott: „Ormándy Vendel, a fenébe kenddel!” (Százados volt és szakács.) Közben ott ültek a fejesek: Churchill, Sztálin és Roosevel, aki éppen magyarózott valamit Sztálinnak, s amint felé nyújtotta a karját, előtűnt a karórája. Valaki máris kiabálta: „Ura! Ura! Vigyázz az órádra, Roosevel.” A siker frenetikus volt. Éktelen röhögés és taps tört ki. Djakov azt hitte, Sztálinnak szól, ezért velünk együtt ütemesen verte a tenyerét, s örült a jó hangulatnak.

Papok és pékek

A főhadnagyi szoba melletti kicsiny szobát a lelkészek kapták meg. Itt lakott hét római katolikus pap: Arató József (1908), Tolna plébánosa; Békés András (1913), Kisnyárád; dr. v. Haynal Géza (1894), Budapest, domonkos templom; Hunn Ernő esperes (1893), Debrecen; Kun Lajos minorita (1909), Nyírbátor; Nádasy Alfonz bencés tanár, Kodály gyóntatója, lelkes, helytálló pap (1909), Győr–Budapest; Tóth László főlelkész (1910), Balassagyarmat.

A hét református lelképásztor: Ágai László (1916), Cegléd; Balya László teológus (1921), Kissárá, Bars vármegye; Békés Ádám (1913), Kisnyárád; Lukács József (1922), Alsónémedi; v. Morvay Sándor (1899), Csányoroszló, Baranya vármegye; Vargha László (1899), Gere, Baranya vármegye; György Antal (1913), Vác.

Az evangélikus lelkészek: Havasi Dezső (1904), Kölesd, Tolna vármegye; Csatlós János (1916), Csicsér, Ung vármegye.

Egy jó hely megszerzése, akár egy honfoglalás, igen jelentős feladata a hadifogolynak. A priccsen nem mindegy, hogy emeleti vagy földszinti hely jut-e, s ki a szomszéd. A földszint előnye, hogy nem kell felmászni, hátránya: el kell túrni a fentiek mászkálását, az onnan lehulló szemetet. Az emelet ugyan levegősebb, de minden alkalommal fel, illetve le kell húzni a bakancsot, csizmát, s közben nem illik az alsó ágyra ülni. Ha a kijutás sürgős volt, mindez nehéz feladatnak bizonyult. Az életszínvonal emelkedését jelezte, amikor megtanultuk a fapapucsok készítését, s azt viseltük odabent.

A honfoglaló órákban váratlanul ért az egyik lelkész kérése, hogy menjek át hozzájuk, egy nagyon beteg szobatársuk szeretne beszélni velem. Kíváncsian követtem, s meglepetten ismertem fel az egyik priccsen kuporgó, sovány emberroncsban egykori társaságom kedves, vidám, mindig mosolygó tagját, Bakai Bandót. Meghatottan szorítottam meg a kezét, s szomorúan hallgattam történetét. Tbc-s volt. A tüdőszanatóriumból jött ki, hogy megnézzze a családját, s ekkor került bele egy davaj-menetbe. Foksányban pedig leszédült a harmadik emeleti priccsről, csúnyán megsebesítette a lábát, s a seb nem akart gyógyulni. Jólesett feleleveníteni a Surányi Kata (Aszódi-né), Bartók Béla, Cserba, Gádor Emil és Buza Barna társaságában eltöltött egykori vidám időket, s ezzel Bandi napjait mosolygóssá tenni. Többször jártam nála, de hamarosan kórházba került, s onnan már nem tért vissza. A halottas bunkerban búcsúztam el tőle.

Amikor megérkeztek otthonról az első levelek, ő is kapott menyasszonyától, Csizmadia Sárítól értesítést. Én írtam meg neki a szomorú hírt. Negyven év múlva jutott tudomásomra, hogy megkapta.

A római katolikus lelkészek közül a két legidősebb és egy valamivel fiatalabb, nagyon csöndes, visszavonult, állandóan magába mélyedő alak él az emlékezetemben. Hunn páter alacsony termetű tábori esperes volt, alezredesi rangban. Nem született hősnak. Egy alkalommal úgy megijedt a mise közben megjelenő Djakovtól és a társaságában lévő többi orosz tiszttól, hogy a misét megszakítva kiszaladt a tereméből. Hazatérése után Debrecenben élt, 1978 táján halt meg.

Vitéz dr. Haynal Géza tábori főlelkész, százados, domonkos szerzetes volt. Jó kiállású katona. Az első világháborúban mint hivatásos katona vett részt, ott szerezte kitüntetéseit és a vitézséget. Később lett pap. Kitüntetéseit magánál hordta, s nem szégyellte azokat az ünnepi miséken viselni.

1945. augusztus 20-án ő mutatta be a szabadtéri nagymisét. Szent István alakját idézte meg prédikációjában, mi pedig lelkesen énekeltek: „Hol vagy István király, téged magyar kíván...” „Boldogasszony anyánk... ne feledkezzél meg szegény magyarokról...” Haynal Géza nem szaladt el, pedig ekkor is megjelentek a kíváncsi oroszok szép szabadtéri oltárunknál.

Kun Lajos minorita lelkészt szerénysége tette népszerűvé. A neve ijesztően hatott. Mindenki tudta, hogy a nyilas Kun páter az öccse. Annak rémtetteit, erőszakoskodásait, az övében kézigránáttal megjelenő fiatal, rendjéből már korábban elbocsájtott lelkész túlkapásait a nyilasok is megsokallták a végén. Dr. Marosvölgyi Imre rendőr főhadnagy egy későbbi kihallgatásán olvashatta füzetbe írt vallomását, melynek végén Kun páter bocsánatot kért Istentől és embertársaitól. Lajos atya sokat imádkozott kivégzett öccséről, ahányszor szóba került a neve, mindig könnyes szemmel suttogetta: „elvette az Úr az eszét”.

A tábor önálló pékségét egy orosz, Sljapin vezette, aki kedélyes ember volt, háborús rokkant, váll-lap nélküli katona, tehát civil. A magyar főnök Vadász Dönci (1913), közszeretnek örvendő kaposvári főhadnagy lett. Mindnyájan megértettük, hogy az ő keze is meg van kötve. Kenyerünk tepsiben sült, nem kelesztett hazai kenyér volt. A „hiányzó” lisztet vízzel pótolták, így tészta helyett barna masszát sütöttek meg. A „pótszerzés” annyi vízzel történt, amennyi

liszt hiányzott, hiszen a táborparancsok, a tisztek, sőt Sljapin is igényt tartott külön lisztmennyiségre.

A pékség mellett más méltóság is született: a kenyérvágó és a kenyérkiadó. Főnök Kiss József hadnagy (1914), szintén kaposvári tiszttartó lett. Őt már szidtuk, amikor kiírta a kiadó-ablakra: „ma a kenyér X főre osztandó”. A napi 60 dkg fejadagot nem mindig kaptuk meg, hiszen Kiss Jósának is megvoltak a maga kiadásai, a susztert, a szabót, a borbélyt, a csicskást jutalmaznia kellett.

A barakkba szállított kenyérré az egész raj vigyázott, ki nyíltan, ki csak fél szemmel. A hivatalos, megbízható elosztó megkezdte az osztást. Eleinte csak szemre, később minden rajnak (tíz fő) volt saját, hitelesített kézi készítésű mérlege. Tévedni, csalni főbenjáró bűnnek számított. A sorrendet is meghatározták. Az első lehetett a sercli, másnap neki jutott az utolsó adag. A sorrenden változtatni nem lehetett. Tévedés nem fordulhatott elő. Egy-egy adag különösen nézett ki, mert a nagyobb darabra kis kenyérkatonák voltak tűzve, ahogy a mérés megkívánta. A választó a kirakott kenyereket alaposan megvizsgálta, s csak aztán vett belőlük, de továbbra is szemmel tartotta a többi, hogy vajon nem választott-e rosszul.

Ennek a szinte szertartásszerű eseménynek a fontosságát jól mutatja a következő, a fogságban természetesnek tartott történet. Hunn Ernő esperes éppen misézett, amikor meghozták a vasárnapi kenyeret. Erre szertartás közben mozgolódás támadt, fél szemmel mindenki az ennivalót figyelte. Az esperes úr is észrevette a szállítmányt, s amikor kifordult, odaszólt a kenyeret őrző társhoz: „ma a sercli az enyém”, majd folytatta a misét.

Sljapin magányos, közlékeny özvegyember volt, aki nagyon sokat maradt bent a pékségben. Dönciékkel jól összebarátkozott, beszélgettek, kézzel-lábbal, németet, magyart törve, mert Sljapin járt Magyarországon, s ragadt rá valami kevés. Döncitől ismertem történeteit.

Az egyik alkalommal a háborúról esett szó, ki merre járt, hol harcolt. Egyszerre csak felugrott Sljapin, a beszélőhöz lépett, s kedélyesen nyakon verte. „Ezek szerint ti lőttétek szét a térdemet, de nyicsevo, életben maradtam”, és kezét rázott az illetővel.

Mint sebesült, lábadozó társaival Gödre került, ahol egy nagy villát foglaltak le számukra a Duna partján. A fűtési szezon után a vaskályhát kivitték és beállították a Dunába, a partról deszkát fektettek rá, s így, mint egy trambulínról, ugráltak a Dunába.

Vidáman mesélte, hogy a Liebner játékaruházat társaival feltörték, s az ott lévő játékokat szétosztották a klop cik (értsd: tetűk, így nevezték a leigázott nemzetek tagjait) között. Egy másik alkalommal valamely Stühmer cukorkaboltot „nyitották fel”, s osztották szét az édességet. Ilyenkor mindig a fiamra gondoltam, mondogatta. Egyszer lábadozó sebesült társaival a villamost nem engedték megállni a Király utcánál, s nagyon élvezték a közönség kétségbeesését. A Szabadság hídnál pedig föltartóztattak egy autóbust, a közönséget kiszállították, a sofőrt pedig kényszerítették, hogy vigye őket városnézésre.

Ezekről általában vidáman mesélt, de azt csak egyszer bökte ki, mekkora a gondja, bánata. Tizenhat éves fiát öt évre ítelték el a háború alatt. A gyárban, ahol dolgozott, az egyik nap elromlott a gép. Fiával közölték: csak másnap délutánra lesz készen. A fiú erre elment a szomszéd faluba, kislány ismerősehez, de már másnap délelőtt bent volt a gyárban. Meglepetésére a gépen egy másik fiú dolgozott, mert azt már előző délután megjavították. Ezért kapta az öt évet... s a szomorú tényhez semmit hozzá nem fűzve, távozott.

Az éhség igen nagy úr, kiforgatja az embert eredeti énjéből. Az éhes ember sok mindenre képes, könnyen elveszíti az önfelegyelmét. Igaz Szabó Dezső ismert mondása: „éhes gyomorral nem lehet himnuszt énekelni”.

Az ember olyan, mint a zománcozott, gyönyörű fényes edény, az éhes ember ellenben olyan, mint amikor a zománc lepattan, alatta a fekete fém elrozsdásodik, az edény ronda lesz és kilyukad. Aki éhes, olyasmire is képes, amit jóllakottnak nem tenne meg. Lázár Béla hadnagy, Lázár testőr altábornagy fia, így érvelt a hadifogságban: „A besúgó dupla kosztot kap. Én éhes vagyok. Besúgó mindig van és kell. Miért kapja más a duplát, miért ne én? Inkább én.” Nem lett belőle komoly besúgó.

Mindig megmosolyogtuk a mondást: „Sóvárog, mint Kossuth a burgonya után.” Uzmányban, de másutt is csoportokat vezényeltek ki betakarítási munkára. Elfogadott elv volt, hogy oroszától lopni nem bűn. Adjon enni eleget, s akkor mindenki betartja a tízparancsolatot. Kossuth Sándor ezredes is kivonult egy brigáddal, s amikor visszajövet megmotozták őket, többeknél találtak pár szem krumplit. Fogvartóink riasztották a tábor, középre kiállították a „krumplitolvajokat”. Egyik „okos” társunk megkérdezte: „Ezredes úr: hogyan tehetett ilyet?” Sándor bácsi kissé szégyenkezve így válaszolt: „Tudod,

édes fiam, úgy sóvárogtam egy kis burgonya után.” Innen ered, így született ez a mondás.

Zalasdi Ferenc csendőr alezredes igen vig kedélyű, nagy testű, ötven felé járó ember volt. Kati lányának a velünk lévő Bordács volt a vőlegénye. Fejét hadnagy kora óta borotválta, méghozzá olyan ügyesen, hogy sohasem vágta meg magát, pedig nem használt tükröt. Mindig éhes volt. Külön érzékkel rendelkezett, hogyan lehet élelemhez jutni. Állandóan jelentkezett kinti munkára, de amint belépett a gyárba vagy üzembe, máris otthagya a brigádod, s elindult felderítő útra. Az egyik alkalommal, ahogyan mesélte, beleszagolt a levegőbe, s ment az illat után. S amint a mesében szokott lenni, egy báriasnya jött szembe vele, kezében egy kisebb zsákkal. Feri bácsi meg volt győződve, hogy abban élelem van. Barátságosan rámosolygott, köszönt, és udvariasan megszólította: „Kusaty náda (enni kell).” A báriasnya ránézett, mosolyogva a kezébe adta a csomagot, melyben cukor volt, s máris húzta fel a szoknyáját, mely alól egy „pulumann-bugyi” villant elő. Bélelt trikóselyemből készült, bő volt, derékban és mindkét lábszárnál gumizva. A báriasnya félrehúzta a bugyit, s hüvelykujjával intett Feri bácsinak, hogy „oda be”. Zalasdi elhűlt. A zsákocskát nem engedte el, közben kétségbeesetten magyarázkodott. A nő csak mutatta az ujjával, hogy mit akar. Feri bácsi már egészen kétségbe esett, mire a nő rájött, miért izzad az öreg kínjában. Legyintett egyet, ebben benne volt a véleménye, de most már világossá tette: Feri bácsi öntse a bugyijába a cukrot. Az alezredes úr nagyot sóhajtott, fájó szívvel teljesítette a kérést, de azért vigyázott, hogy a zsákban maradjon valamennyi neki is. Az asszony megrázta magát, hogy a cukor egyenletesen oszoljon el a bugyiban, majd ruháját megigazítva barátságosan Feri bácsira mosolygott, s távozott... hogy a cukor otthon milyen ízű volt, azt csak elképzeltük, de a maradékra Feri bácsi nagyon büszke volt, mert szavaival élve: „megizzadtam érte”.

A pótszer-élelem pótszere

Korsós csendőr törzsőrmester minden hájjal megkent ember volt. Két története vált közismertté. A legénység réme a „doktornő” vagy ahogy mi neveztük, „Mari néni” volt. Egy idős, nagydarab asszony, aki időnként megjelent a táborban, és megvizsgálta az embereket. A vizsgálat abból állt, hogy pucéran kellett elvonulni előtte, s ő min-

denkinek megcsípte a fenekét, majd minősített: egészséges, OK, disztrófia I, disztrófia II. A disztrófia III már a temetőt jelentette. Ennek az orvosi véleménynek alapján döntött el, hogy az illető munkaképes-e vagy sem.

Korsós kimutatást vezetett, s majdnem mindig sikerült időzítenie magát Mari néni érkezésére. A vizsgálaton OK-snak, azaz munkaképtelennek találták. Ezt úgy érte el, hogy Mari néni érkezése előtt egy héttel koplalni kezdett. Kenyerét, kását átadta, s megállapodott az illetővel, mikor kell visszaadnia az ételadagot. Mire Mari néni megjött, Korsós igen elesettül nézett ki, szinte lézengett. Maradt is OK-s.

Másnap megkezdte adósaitól behajtani a kinnlevőségeit. Napokon belül rendbe jött. Egyetlen alkalommal csúszott csak hiba a számításába. Mari néni egy héttel korábban jött, s bizony Korsós munkaképes lett, igaz, nem sokáig, két hónap múlva ismét „leokézták”.

Mari néni fenékcsipkedése nem perverz játék volt. Rugalmas a fenékbőr, tehát feszes a hús vagy sem, így tudott legegyszerűbben következtetni a fogoly egészségi állapotára. Ennél egyszerűbb vizsgálat nem létezik.

Korsóssal egyik koplalós időszakában érdekes élményem volt. Álmában evett, hallottuk, ahogyan nyelt, majdnem csámcsogott, majd valószínűleg bort is ivott, nyelte a folyadékot, gurgulázta lefelé, majd egyszerre csak spiccesen, végül borízűen énekelni kezdett. Köré gyülekeztünk, csodáltuk, s nagyot mulattunk rajta.

Azt már ő mesélte, hogy egyik alkalommal, amikor rövid időre egészséges lett, olyan üzembe járt ki, ahol szójalisztet tudott szerezni. Furfangos eszével hosszú, keskeny zsákokat készített magának, azt megtöltötte, majd a lába közé téve, a derekára kötötte. Távozáskor mindig megmotozták őket a gyárkapunál. A motozók nők voltak. Amikor kezükkel végigtapogatták, s megérezték a „szalámit”, elpirultak, majd nevetve elzavarták. Hosszú ideig hordta így ki Korsós a szóját, de az egyik alkalommal mégis lebukott.

Thott Jenő rendőr százados (1907), amikor egyszer megjelent a barakkban, igen betyáruul nézett ki. Úgy össze volt karmolva, mintha legalábbis egy sor harcias, éles körmökkel rendelkező bárisnyával kezdett volna ki. Jenő érettségivel közrendőrként kezdete. Éveken át teljesített őrszolgálatot, míg végül eljutott a századosi rangig. Most ott állt megtépázva. Kiderült, hogy már napok óta vadászik a rengeteg csókára, melyek ott repkedtek körülöttünk. Jenő hajította a fadarabokat, de a madarak ügyesen kitértek előlük. Most azonban sikere

volt. Az egyik madár azonnal kimúlt, a másik azonban, bár repülni nem tudott már, szívósan védte magát, de végül is a hullakamrában, ahol nem zavarta senki, s éppen nem volt lakója, megkopasztotta és megfőzte őket. Állítólag nagyon sokáig kellett főzni, mert igen kemény a csóka húsa. Nem kínált meg belőle senkit, így ma sem tudjuk, milyen a csókaleves.

Éhes disznó makkról álmodik, mondja a közmondás. Engem a főzés soha nem érdekelt. A Foksány és Uzmány közötti hosszú úton azonban elsajátíthattam volna a főzési tudományt, mert vagontársaim egész idő alatt ételreceptekkel szórakoztatták egymást. Kiderült, hogy a jelenlévők nagy része ért a főzéshez, különböző konyhai fortélyokat cseréltek ki, az akkor még meglévő füzetekbe ceruzával recepteket írtak. Ezzel gyorsabban telt el az utazás, gondolatban jólaktak, én viszont végigaludtam a sok száz kilométert.

A konyha fogoly-főnöke szudétanémet volt, aki egyszeriben csehnek vallotta magát. Élvezte a hatalmat, pozícióját igyekezett megtartani, mert különben mehetett volna dolgozni. A magyar szakácsok: Bényi Árpád tartalékos hadnagy (1914), édesapja jó nevű hentes; Avar Mihály ifj. tartalékos hadnagy (1907), vendéglős, (a Hegyalja úton később is Avar vendéglőnek nevezték édesapja egykori vendéglőjét); Fleischer Rezső tartalékos hadnagy (1915), hentes. Apjának híres hentesáru üzeme volt. A kórházi dolgozók és betegek kosztját Gundel Ferenc zászlós főzte. Édesapja a híres Gundel étterem vezetője, vendéglős. Feri is kitanulta a szakmát. A németek távozása után került a konyhára. A nagy, ötszáz literes kondért Balla Ferenc zászlós (1918) keverte, civilben papírgyári tisztviselő Csepelen, aki légnyomás miatt sokáig nem tudott beszélni, s később is csak akadozva. Ormándy Vendel százados került még a konyhára (1912), s Martonosi Mihály zászlós (1910), mészáros, aki azután Georgesben konyhafőnök lett, bár tíz orosz tankot lőtt ki. Az orosz erre azt mondta, éppen ezért lesz jó főnök.

A tisztí normának csak a kézzel fogható részét ismerem, amennyit valóban megkaptunk: 60 dkg kenyér, 4 dkg cukor, 4 dkg vaj vagy olaj és napi 15 cigaretta, mely nálam mindig „átváltozott” cukorra vagy kenyérre, időnként Széki Pistának juttattam, segélyként. Az oroszoknál normarendszer volt, azt pontosan be kellett tartani, de előírták azt is – s ez a bökkenő –, ha valami nincs, az mivel pótszerezhető. A hús például pótszerezhető x-szel, az pótszerezhető y-nal, az pedig z-vel. Így lehet eljutni a hústól a répalevélig. Ezért igen gyakran et-

tünk répa- és csalánlevest. Valaki kiszámította, hogy egy deka szalonna tíz liter vízzel pótszerezhető.

Reggelire teát vagy kincstári feketét kaptunk. Ebédre: burist (elfogadható), kölest (megettük), zabpelyhet (én főleg ezt szerettem, az acélszínű, összeállt hajdinakásáért egyáltalán nem lelkesedtem). Cékla is gyakran szerepelt az étlapon. A pacal is népszerű volt, de nem nekünk, akik felvételeztük, mert mi eredeti állapotában láttuk és hoztuk be; a szakácsoknak bőven adott munkát, mire kimosták, és ehetővé tették. Egyszer valaki hangosan savanyú káposztát kért, mert az vitamindús. Kaptunk is fél fogunkra elegendő mennyiséget – kása helyett. Ugyancsak szidtuk az ötletadót. Ő sem így képzelte, hanem ráadásaként.

Az ebédosztás komoly szertartás volt. Már jóval a kezdet előtt megfigyelők álltak és lesték, mikor nyitják ki a konyha ajtaját, eresztik le a kiadónylás zárólapját, a saltert, tárják ki az ablakot, mely mögött ott fehérlettek a szakácsok, előttük a gőzölgő, várva várt eledel. A fegyelemre a rendőrök vigyáztak. Parancsnokuk dr. Padányi Zoltán (1913) rendőr százados volt. Nem engedtek maguk közé más testületbelit. Padányi szebb jövőre, különleges bánásmódra számított, mert bátyja, Padányi Mihály robbantotta fel a Gömböszobrot, s így 1945 után nagy ember lett. Ezért hitte Zoli, hogy előtte a világ. Hazatérésünk után találkoztunk, s panaszkodott, hogy bátyja nem segítette.

Az ellenőrök: dr. Csorja Gyula rendőr őrnagy (1900), (Gyuláról ismertem), Hartai csendőr alezredes (1899–1953, Barcika), vitéz Kiss László csendőr alezredes (1898). Minden csoportot végigettek, hiszen az ő feladatuk volt ellenőrizni, hogy az étel ehető-e. Idővel azután váltották őket.

Reménykedve álltunk a szakács előtt. Az étkezési sorrend épületek szerint váltakozott. A csajkák felső részébe a kását, az alsóba a levest kaptuk. Mindenki árgus szemekkel figyelte a másikat, nem kapt-e véletlenül nagyobb adagot, főleg kásából. Mint jellemző esetet említem dr. Sassi-Nagy Lajos rendőr főhadnagy (1917) történetét. Sasom, mert csak így neveztük, alacsony, már fiatalon erősen kopaszodó, köpcös alak volt, nem úgy nézett ki, ahogyan egy doktorátust szerzett rendőr főhadnagyot elképzél az ember. Sasom felháborodva mesélte, hogy már régen figyeli Fleischer Rezsőt, mert Fényi Palinak mindig nagyobb adagot ad, mint neki. Szerettem a tréfát, s azzal ütöttem el a kényes helyzetet: „Hát nem vetted észre – világosítottam fel Sasomat – hogy Pali mindig úgy megy a salterhez, hogy beköszön

Fleischer Rezsőnek, szépen, kedvesen, nem túlságosan hangosan?" Azt hiszem, Rezső sosem értette meg, miért köszönt neki ettől kezdve olyan kedvesen az a kis köpcös ember. A lényeg az volt, hogy Sasom megnyugodott. Egyébként szomorú véget ért. A búskomorság kétszer tört ki rajta. Egyszer Barcikán, másodszer szabadulása után. A család akkor vette észre rajta, amikor már nem lehetett segíteni. Az elmeosztályon fejezte be életét.

Nem örültünk a hírnek, hogy az egyik szombaton mulatságot rendeznek az orosz parancsnokságon. Kiderült, nincs elegendő edényük, ezért harminc jó állapotú csajkát és evőeszközt kértek tőlünk. A kölcsönadott dolgok azonban nem mindig kerültek vissza. Az természetes, hogy az oroszok csak Gundel-főztet ehetnek. Feri kitett magáért, a kapott produktból – ami valószínűleg nálunk pótszereződött – csodálatos vacsorát készített. Ami a „Gundeltől” elütött, az a hadifogoly-csajka volt, s hogy az oroszok a savanyúságot a Pravdából ették. A jó hangulatot emelte Solt Pál vezérkari százados (1913) énekműsora. Nem kínálták meg, meg se köszönték neki a szereplést... azután már csak a kósza hírek érkeztek az ivásról, a „zongora és a goszpogyinné” történetéről. Nagy örömünkre ez alkalommal visszakaptuk csajkáinkat és evőeszközeinket.

Ebéd után megindult a repetára várók szívárgása a konyhára, eleinte csajkával, később, amikor már az egyes csoportok meg tudták fizetni, fából készült rocskával. Rengeteg igénylő volt: varroda, borbélyok, mosoda, cipész, favágó, külső rendőrök, de általában mindenkinek jutott.

A tábor jellegzetes alakjának számított Molnár Bandi csendőr hadnagy (1921). Sosem volt kövér, de ez a magas fiatalember most kimondottan lesoványodott. Hosszú léptekkel járt a táborban, felső testét kissé előrehajtotta, azon ült madárfeje. Soványsága még inkább előtűnt, amikor köpenyét barna szíjjal vagy kötéllel összehúzta, s azon állandóan egy csajka lógott. Nem tudom, „élelmiszer-vadászatai” milyen eredménnyel jártak. Aki évekkal hazatérése után látta, el sem tudta képzelni a karcsú uzmányi Molnár Bandit.

Uzmány nevét és az ottani menüt nem borította be a feledés homálya. 1947-ben a későbbi Mártírok útján, a Ferences templommal szemben, egyik uzmányi hadifogolytársunk vendéglőt nyitott, „Paksi” étterem néven. Különtermében rendezték időnként az uzmányi találkozót. Külön étlap készült számukra, csak uzmányi ételeket lehetett rendelni, de az elkészítése már hazai volt. Az ajtóban az egyik volt hadifogoly várta az érkezőket, s figyelmeztette őket, hogy

tilos politizálni. D. Frici is megjelent időnként. Később azt állították az ávosok, hogy segítséget kérve levelet írt a társaság Adenauernak.

Pózder Laci mesélte, aki talán kétszer-háromszor jelent meg feleségével, hogy beidéztek őt is, az aláírt levél volt a kihallgatás témája. Pózder nem tudott róla, nem is írt alá semmit. Végül nem lett belőle ügy, de az uzmányi ételeket azután már nem lehetett megkóstolni, a találkozók megszűntek.

A „Paksi étterem” vezetője Baranyai Miklós zászlós volt (1919, Paks). Az étterem és a társaság följelentésével D-t gyanúsították.

A favágó brigád

A németek távozása után Stefán alezredes megbízott, hogy szervezzem meg a favágó brigádot. A következő társakat szedtem össze: Szabó József főhadnagy (1910), Budapest; Tóth Ferenc zászlós (1920), Szolnok; Radics László zászlós (1912), Kaposvár; Tóbel Lajos hadnagy (1912), Budapest; dr. Pálffy László százados (1917), Budapest; dr. Hídvégi Flórián százados (1915); Asztalos Ödön hadnagy (1912), Budapest.

Akik a vágott fát beszállították: Lenkefy Lajos csendőr alhadnagy (1892); Horváth István csendőr zászlóshelyettes (1904); Nádas Kálmán csendőr zászlóshelyettes (1901). A két utóbbi, mivel négy középiskolájuk volt, tiszt lehetett. Lenkefy Lajos alhadnagyot szerencséjére tisztnek minősítették az oroszok, s így került a tiszti táborba. Csendes, szolgálatkész, közszeretetlen álló bajtárs volt, ezért vettük be a brigádba. Idős kora miatt is segíteni akartunk rajta.

1945. november 2-án reménytelennek látszott az ebéd. A felvágott fát már mind behordták, fel is használták, de az étel csak nem akart elkészülni. Az egész tábor ideges volt. A szakácsok azért, mert a leves nem forrott, mi meg azért, mert ott tétlenkedtünk. Nem volt már mit vágni, hogy megadjuk a levesnek az utolsó lökést. Nem először fordult elő hasonló eset. Korábban, amikor láttuk, hogy végképp „szorít a cipő”, szép csendben leemeltük a „finn barakk” (a régebben ott raboskodott finnek építették) akkor még meglévő négy gerendáját, s azzal hoztuk forrásba a levest. Most azonban, mivel ez a lehetőség megszűnt, tanácstalanul álltunk, hiszen még vacsorára, sőt a másnapi reggelire is kellett fát biztosítanunk.

Rágtam a szudétanémet konyhafőnök fülét, találjon ki valamit, jelentse az orosz konyhafelöltsnek, hátha szerez fát. Rövidesen meg is

jelent egy vékony, eddig még soha nem látott orrosszal, aki a „problémát” igen egyszerűen oldotta meg. Magával vitte Pálffy Lait, Asztalos Döncit, felmentek a főhadnagyi épület padlására, s onnan rövidesen gerendákkal tértek vissza. Nem habozott, a tetőszerkezetből kifűrészeltetett három keresztgerendát. Ha emiatt összedől, nem rá szakad. Mi sem aggályoskodtunk sokáig, nekiálltunk, s Lenkefyék, amint összegyűlt egy-egy csomó tüzelő, máris robogtak vele a konyhára. Rövidesen, bár jóval az ebédidő után, elkészültek a szakácsok, s végre megkezdődött az ebédosztás.

Egy másik, fával kapcsolatos kalandunk – hiszen adódott bőven – az éjszakába csúszott. Rendesen a tábor faraktárából kaptuk a napi adagot, ha nem volt éppen üres. Amikor láttuk, hogy a kapott adag nem elégséges, akkor bizony „fölkerestük” a raktárt. A lakatot egyetlen mozdulattal ki lehetett nyitni. A helyiség azonban üresen tátongott. Amit lehetett, összeszedtük, de így sem volt elegendő a másnapi reggelihez és ebédhez. Riasztottuk Goszpogyint, a napos tisztet, aki, miután belátta, hogy intézkednie kell, elindult a faraktárhoz. Illedelmesen követtük. Goszpogyin előrelátó ember volt, hozott magával elemlámpát is. A lakattal nem boldogult, mi meg hallgattunk. Végül elveszítve türelmét fejszével verte le, majd szép óvatosan, körbevilágítva lépett be a raktárba. Hangzatos orosz kötőszavakkal kísérté a fölfedezést, hogy semmit nem talál. Jobb híján ő is a padlásra ment, de szerencséire nem a főhadnagyira. Onnan kaptuk másnap reggel a tüzelőt.

Decembert írtunk már, amikor ötven fős brigád indult fáért. Magas hó volt, s hideg. Vittek magukkal fűrészt, fejszét. Nyilvánvalóan lopni mentek. A lopás egyébként úgy zajlott le, hogy amíg a foglyok kivágták és felnagyolták a gyönyörű tölgyfákat, az oroszok távolabb dekkoltak, nehogy lebukjanak. A vállalkozás sikeres volt, a beszállított fa jó időre elegendőnek bizonyult. Egy váratlan esemény azonban izgalomba hozta házigazdáinkat. A létszámellenőrzésnél kiderült, hogy két magyar tiszt hiányzik. Késő este, a sötétség ellenére az egész tábornak létszámellenőrzést tartottak. Mire az ötös számológéppel megszámlálták a több ezer embert, hosszú idő telt el. Mi fázunk, ők idegesek voltak. Végül is sikerült megállapítani, hogy a rákospalotai Szalontai Béla zászlós (1913) és Szalontai Sándor zászlós (1916), repülőtisztek hiányoznak. Ők voltak az első szökevények. Szorítottunk nekik, bár sikerükben nem bízunk. Alig hogy kiértek az erdőből, oroszokba ütköztek. Azok megettették őket, hagyták, hogy felmelegedjenek, szállást adtak nekik, de másnap behozták őket. A

két testvért megfenyítették, két napra a toronyban lévő karcerbe zárták.

1946-ban a tél igen goromba volt, a hó rendkívül nagy. Az akciót egy új, fáért felelős „orosz” szervezte. Ahhoz, hogy elegendő tüzelőt tudjon behozatni, szánkókat akart készíttetni. A szánkóhoz alkalmas gerendákat keresett. Ekkor már több társunk nyugodott a temetőben. Mi, akik életben voltunk, úgy képzeltük, rövidesen hazakerülünk, s az ottmaradóknak legalább egy emlékoszlopot akartunk állítani. El is készült, valódi iparművész gondossággal. Közepét színesen díszítette a Kossuth-címer, alatta a halottak neve, rendfokozata következett. Amíg fölállításához az engedélyre vártunk, eldugtuk a padláson. Az orosz megtalálta az emlékoszlopot. Hiába tiltakoztunk, érzéketlen maradt, ragaszkodott ahhoz, hogy szánkó készüljön belőle.

A brigád, szerszámokkal jól felszerelve, elindult. A Szalontai testvérek nem tarthattak velük. Hatalmas famennyiséget termeltek ki, majd a szánkókaraván elindult hazafelé. Egy falun kellett átjönniük, és itt – amint Széki Pista mesélte – kitört a háború. A lakosság megrohanta a menetoszlopot. Az oroszok – örök és falubeliek – kiabáltak, szidták egymást, a hadifoglyok félreálltak, nem keveredtek a vitába. A lakosság elvette a fát, a szánkókat, a szerszámokat, s a foglyok alaposan felsülve, s ami a legszomorúbb, fa nélkül, még az emlékoszloptól is megfosztva tértek vissza.

Másnap reggel tetőzte a bajt, hogy csak egy fűrészünk és fejszénk maradt. Fát valahonnan sikerült ugyan szerezni, így a főzésben nem volt fennakadás, de a szerszámokat vissza kellett szerezni, sőt a fél falut meg kellett vesztegetni, hogy elfelejtsék a történeteket, s nehogy feljelentsék a táborot. Az orosz őrral ketten – Pálffy és én – mentünk ki megalkudni. Vittünk vajat, kenyeret, krumplit, vodkát. Az egyezkedés hamarosan sikerült is. A fát nem, de a szerszámokat visszakaptuk, sőt azt a szánkót is visszakunyeráltuk, amelyen Szily őrnagy neve szerepelt.

Még egy falopásra emlékszem. A falu népe ekkor már leste a brigádot. Megvárták, amíg kidöntjük és feldaraboljuk a fákat, akkor azután ránk törtek. A szekér, mellyel a fát be akartuk szállítani, távolabb állt, s amikor a rohamozó civilek rátörtek a foglyokra, az orosz, aki ott dekkolt, felugrott a bakra, s jó messzire elrohogott, nehogy a kocsit is elvegyék. A fát a falubeliek hazavitték, de a feljelentést ebben az esetben is meg kellett váltani.

Késő tavasszal a fa már akkora problémát jelentett, hogy az orosz kitalálta: a temető mellett kivágott fák hatalmas tuskóját kell kiásnunk, s vasékekkel szétvernünk. Ez bizony nehéz fizikai munka volt. Előnye, hogy kint lehettünk a táborból, friss levegőn, s a tempót viszonylag szabadon mi diktáltuk. Az orosz nem sokat törődött velünk, sőt azt se bánta, ha a temetőben a sírokat is rendbe hozzuk.

A fizikai munka – nem is beszélve a felvételezésről, melyet csak úgy mellékesen láttunk el, illetve a repeta – alaposan rendbe hozta kondíciónkat, s még másokon is tudtunk segíteni. Elsősorban Széki Pistának szereztem pótélelmet, aki cserébe minden varrási gondomat megoldotta, később pedig főzési tudományát is bemutatta. A mákos tészta ennek ellenére nem sikerült.

A favágók életét éltük 1946. augusztus 20-ig, amikor is egy másik táborba kerültünk.

Tetves világ

Ha valakiről elmondhatjuk, hogy „ember az Isten kezében”, azok mi voltunk. A táborban 2500 magyar és mintegy 1000 német tiszt élt, orvos nélkül. Az orosz orvos, Sumilin, képzettségét tekintve vracs-nak, segédorvosnak vagy inkább főápolónak felelt meg. Kétségtelen, hogy a lehetőségek szerint mindent megtett, de amikor a kukacos húst megette előttünk, s engedélyezte a ki nem mosott, s csak azért nem bűdös, mert fagyasztott pacal beszállítását, ezzel inkább vagányságot mutatott, mintsem szakértelmet.

A nővérek, a kórházban lézengő orvos mellett megnyugtató volt fogolytársunk, Roham János főhadnagy (1894), szikvízgyáros jelenléte, aki három évet elvégzett az orvosi egyetemen, illetve Óvári Pál hadnagy (1899), drogista derűs, kedélyes személye. Ő is értett valamit a gyógyításhoz. Az állatorvosok ugyancsak besegítettek, leginkább a sebészet terén. Dr. Kovács Jenő hónalja alatt egy igen ronda kelést az állatorvosi tudományok tudora, dr. Nagy Iván főhadnagy (1914) hozta rendbe.

Az egyre inkább terjedő tetveség Sumilin hatáskörébe tartozott, mert közegészségügyi kérdés volt. A tetű számos betegség forrása lehet, kellemetlen jelenlététől valóban meg akartunk szabadulni. A tetvetlenítést hetente egyszer tisztasági fürdővel oldották meg. Fürdés előtt beadtuk a ruhánkat, s amíg zuhanyoztunk, majd a másik helyiségben pucéron vártuk vissza ruhadarabjainkat, azalatt gőzölödték a

tettek. Következett a szőrtelenítés, amit egyik borbélytársunk végzett el, majd mielőtt a következő helyiségbe léptünk, az ajtóban ülő fiatal szőke asszony elé kellett állnunk, aki egy bot végére erősített rongylabdát előbb a fertőtlenítő oldatba mártott, majd lekente a szőrtelenített részeket. Nem tudom, mire gondolhatott ez a harminc körüli, munkáját faarccal végző nő, amikor több ezer rozoga, megborotvált, pucér férfi vonult el előtte.

A tetvek világára jellemző az alábbi történet. Hadnagy Lajos rendőr százados (1912) alacsony, barna bőrű, fekete hajú ember volt, aki hatalmas szakállt növesztett. Mosdani nem szeretett. Valaki odaszólt neki: „Lajos! Egy tetű mászik a nyakadon!” Mire Lajos: „Köszönöm!”, azzal megkereste, majd óvatosan megfogta a tetűt, s beletette a zsebébe. A másik csodálkozva nézte, s nem állta meg, hogy meg ne kérdezze: „Miért nem ölted meg, miért tetted a zsebedbe?” Lajos nagy, sötét szemével ránézett, s rövid gondolkodás után így válaszolt: „Miért éppen ezt az egyet öljem meg, amikor bennem sokkal több van.”

A fertőtlenítő fürdők segítségével hamar megszabadultunk a tetvektől, de a borotválás, a szőke asszony kenegetése végig megmaradt.

Tettes világunk világhírnévére talán legjellemzőbb Plútó, azaz Terecskey József galántai csendőr zászlós (1918) csomag-története. Szülei küldték Nyugatról. Az első, s talán egyetlen csomag érkezése óriási szenzációt jelentett. Plútót lehívták a parancsnokságra, ahol a csomagot fel kellett bontania. Az oroszok kíváncsian lestek, de Jóska is izgalommal bontotta a küldeményt. Amikor visszajött, vele együtt derültünk, mert a csomagban volt ugyan csokoládé, konzerv, édesség, de a zömét több zacskónyi „tetű elleni por” tette ki. Ilyen híre ment – nem is alaptalanul – az akkori orosz lágerállapotoknak.

Plútó már évek óta halott. Dél-Amerikában hunyt el rákban.

Barcikáról szabadult. Mivel szülei külföldön éltek, ő pedig egyedül maradt, elhatározta, hogy gazdag házassággal rendezi életét. A választás megtörtént. A házasságkötés után derült ki, hogy mindketten azt hitték, a másik gazdag. Jóska 1956-ban disszidált, felesége nélkül.

A tetűnél sokkal veszélyesebb volt a vérhas-járvány. Egyre többeknél jelentkezett, az „orvosok” pedig tanácstalanul álltak vele szemben. Az egyemeletes, kicsiny kórház hamar megtelt. Mindenki drukolt, hogy csak oda ne kerüljön. A betegek kondíciója alaposan leromlott. Andrassy Gyula őrnagy már haldoklott, csont és bőr volt,

rajta már nem lehetett segíteni (†1945. július 27.), amikor két társunk ősi gyógymódhoz folyamodott. Szendrő Oszkár hadnagy (1914, Budapest) és Jakab László hadnagy (1915, Budapest), mindketten gyógyszerészek, a konyhán összeszedték a csontokat, azokat szénné égették, majd megtörték, ezzel próbálták, elég szép eredménnyel, megszüntetni a vérhas tünetét.

Halk szavú barátunk, az udvarias Simon László csendőr százados (1912), amikor a vést észlelte, megkezdte az „agyagkúrát”. A tábor egyik részén finom agyagot talált. Azt átmosta, az udvaron, nyílt tűzőn amerikai vajkonzerves dobozból készült edényben felforraltta, átfőzte, majd valami ízesítőt szerzett a konyhán, s megette. Következő lépésként nagy adag hashajtót vett be. Az agyag valósággal átcsiszolta a beleket, s két-három agyagevés elegendő is lett a gyógyuláshoz. Simon Laci július 27-én egészségesen jelent meg újra közöttünk. Az agyagkúrától azonban nagyon sokan félték, s inkább a hosszabb szénkúrát vették igénybe. Ezek a magánvállalkozások hamarosan megszüntették a járványt.

A magánkuruzslás egyre inkább terjedt. Az egyik csendőr százados barátunk félt a reumától, ezért csalánnal ostromozta a testét, mert az állítólag segít. Egy törzstiszt, akit sokkal fiatalabb felesége várt haza, hogy „fiatalságát” megtartsa, avas szalonnahéjjal dörzsölte testének bizonyos részét.

A szesztra csokoládéval bevont vitamintablettát kezdett el osztogatni. A rémhír nagyon hamar megszületett: a pasztilla impotenciát okoz. Emiatt sokan a csokoládét ugyan leszopogatták, de a tablettát kiköpték.

1946 januárja orvosi téren igen nagy változást hozott. A máramarosszigeti tábor feloszlása után az ottani orvosokat Uzmányba irányították, és ettől kezdve a betegek valóban a legjobb kezelésben részesültek. Ekkor került közénk dr. Kovács Dezső orvos alezredes (1894). A Böszörményi laktanyából ismertük őt. Ott teljesített szolgálatot, de inkább papírember volt már, a gyakorlatból régen kiesett. Ő lett – rangidősként – a kórház vezetője. Dr. Vereczkey István orvos hadnagy (1917), belgyógyász a híres Haynal professzor mellett dolgozott, majd mint docens vezette a klinikát, és fiatalon, rákban halt meg. Dr. Debiczky Antal orvos százados (1911) elegáns megjelenésű hivatásos katona, vidám, jól diagnosztizáló orvos volt. Hazatérése után is szolgált, magas rangot ért el. Dr. Gereben Zoltán orvos zászlós (1915) sebész volt, aki a keze alá került, azt rendbe hozta. Később állítólag Pécsre került.

Bäcker József zászlós az Eszenyi-brigáddal erdőirtásra ment ki. Az egyik fát olyan szerencsétlenül döntötték, hogy az rázuhant már egy ott fekvő fára, gellert kapott, megpördült, s a zászlóst maga alá temette, egyik lábát összezúzta. Az előkerített orosz orvos csak kenegette, kötözte a sérült testrészt, míg végül értesítették a tábor. Gereben ment ki segíteni. Sajnos nem sokat tehetett már, a lábat olyan állapotban találta, hogy tőből amputálni kellett.

Egy másik alkalommal a táborban maradt csekély számú német és a magyarok között futballmérkőzést rendeztek. Az egyik magyar olyan szerencsétlenül találta el rúgás közben az egyik német sípcsontját, hogy az csúnyán eltört. Gereben a német lábát tökéletesen helyre rakta, még csak nem is sántított. Dr. Boskó József orvos százados neve szerepel még az uzmányi egészségügyi névsorban, de rá nem emlékezem.

Az egyik kemény téli napon váratlanul három fagyott lengyel foglyot hoztak. Azonnal kórházba kerültek. Az orvosok összefogtak, és életre keltették a két fiatal és egy idősebb férfit. Egy szénbányából szöktek meg. Úgy tudták, a szállítmány nyugatra megy, azért bújtak a szén közé. Nem sokkal Uzmány előtt vették észre a teljesen átfagyott lengyeleket. Őszinte részvétellel kísértük sorsukat. Hónapokat töltöttek a kórházban, nem engedték közénk őket. Amikor rendbe jöttek, mindhármukat elszállították, lehetséges, hogy vissza a bányába, de meglehetősen börtönbe kerültek. Az oroszok által elfoglalt keleti lengyel területről származtak, s amint az orvosoktól megtudtuk, nagyon sok lengyel foglyot vezényeltek kényszermunkára a bányákba.

A „durák”-tól (bolondtól) úgy félt az orosz, mint a tűztől. Egyik zászlósunk kihasználta ezt a félelmet. Amikor tudomásunkra hozták Vorosilov üzenetét, melyben a marsall közölte: meghallgatta a magyar nők kérését, s ígéretet tett a magyar hadifoglyok hazaszállítására, kezdetben komolyan elhittük a hírt. Volt, aki nem mert aludni, nehogy ott felejtse, Avar Mihály pedig sírva rohangált, mert az egyik névsorolvasásnál nem hallotta a nevét. Addig zokogott, amíg az orosz megtalálta; mint ifjabb Avar, az I betűnél szerepelt.

A táborparancsnokság összeállította az idős, beteg foglyok nevét tartalmazó listát. Mindenki azt gondolta, ők mennek haza legelőbb. Két hét múlva egyik részük tiszta kapcát, fehérneműt kapott. Sejtethető volt, belőlük áll össze a „betegek” szerelvénye.

Ebben a bizakodással és bizonytalansággal teli világban az említett zászlós fogott egy pokrócot, leterítette a kórház ajtajában, majd artikulálatlan hangon üvöltöni kezdett, ide-oda futkosott a táborban.

Amikor látta, hogy a feltűnő lármára az oroszok is előkerültek, odarohant a kórházhoz, felkapta a pokrócot, felszaladt az emeletre, és kiugrott az előre kidobott pokrócra. Az emelet alacsony volt, nem lett semmi baja, de úgy elterült, mint aki legalábbis meghalt.

Bevitték a kórházba, ahol magához térítették. Itt – főleg nappal – két napig összefüggéstelenül, eszeveszetten kiabált. Az oroszok nagy ívben elkerülték, mert ha közeledtek felé, úgy vicsorgott rájuk, mint egy veszett kutya. Nem is nevezték másként, mint durák. Amikor a szerelvény elindult, az elsők között szólították, s hagyta el a tábor.

Gettóhalál

Szily István csendőr őrnagy 1945. december 19-én halt meg. A máramarosi orvosok még nem érkeztek meg, az ottaniak pedig nem tudtak segíteni. A „gettóban” nagyon kellemes priccs-szomszéd lett. Le szokott az ivásról, meghízott, vidám, kiegyensúlyozott ember lett. Belázasodása, kórházba kerülése váratlan volt. Dr. Kovács Jenő százados, aki szintén a kórházban feküdt, a halálát megelőző este felkereste: „Jenő! Én meghalok!” – így fogadta. „Ugyan, dehogy fogsz meghalni” – nyugtatta Jenő. Szilynek lett igaza. Megfulladt. Úgy tudtuk, tüdőgyulladás vitte el. Pálffy százados és Széki zászlós ásta meg a sírját, s hantolta el.

A hadifogoly temetésekor a rab mintha elfelejtené, hogy akit elhantol, az is ember volt. Az első gépkocsizó zászlóalj törzsénél szolgált egy főtörzsőrmeister. Mivel középiskolát végzett, zászlós helyettes lett. Az egyik délután észrevettem, hogy két fogolytársam valami furcsát visz egy tróglin, a harmadik pedig ásóval követi őket. Közelebb érve, ismertem fel a zászlóst, pucéron, a kis trógliról lelógott a feje, keze, lába. Temetni vitték. Zilahy *Katonatemetés* című verse jutott eszembe. Embert megalázó látvány volt. Felrémlt, hogy 1915. január 1-én a Kárpátok védelmében elesett Csermák Mihály ezredes és segédtsztjtjé, Huiman János főhadnagyot az oroszok katonai pompával temették el, emlékükre keresztet állítottak, s cirill betűkkel nevüket és rendfokozatukat is feltüntették. Ekkorát változott a világ harminc év alatt? A gödör megásásához három ember mehetett ki, ebből az egyik a beszterelést végző pap volt. A pucér halotat beleengedték a gödörbe, majd rákaparták a hantot.

A temető közel esett a táborhoz, egy erdei irtás mellett, hepehupás területen helyezkedett el. Később tudtuk meg, hogy rengeteg

finn, lengyel halott nyugszik ott, jeltelenül, egyes és tömegsírokban. Emiatt olyan hullámzó a terület.

A mi halottaink egymás mellé kerültek, érkezési sorrendben, a név feltüntetésére nélkül. Mi mégis tudtuk, melyik hant alatt ki pihen. Időnként, ha fáért mentünk, a hantokat rendbe raktuk.

Pesten az oroszok halottaikat közterületen, szobrok előtti parkokban, a Múzeumkertben temették el. Pilisen a Beleznay család kriptáját az evangélikus templomban „kitakarították”, s az így fölszabadult koporsókba temették bajtársaikat. A besnyői Grassalkovich-kriptát úgy tönkretették, hogy az még 1955-ben sem volt látogatható. A bajai Tóth Kálmán-szobor körüli tér tele volt sírokkal. A sírok fölé vörös vagy vörösre festett kúpokat emeltek, rajtuk csillaggal. Némelyek fényképét is elhelyezték a síron, másoknak kiváló teljesítményeit jegyezték föl a fejfára.

Nekik ez járt, szegény magyaroknak csak a névtelen tömegsír.

Édesanyám írta, aki ekkor a Kálvin téren dolgozott: a Múzeumkertben az egyik orosz sírra valaki rózsafüzért akasztott.

A borbélyok tágabb értelemben a közegészségügyhöz tartoztak, annak is az elit rétegét képezték. Kis szobájuk, jó pengéjük és finom kezük volt. Ide érdemes volt betérni, mert mint otthon, itt is híreket, érdekes történeteket lehetett hallani. Dr. Rezsőfi Lajos hadnagy főhadnagy (1910) nagyszerű barát volt, nem vágta el senkinek a nyakát, sima arccal, rendezett frizurával távoztak tőle a vendégek. Egyik kedélyes története a „takarító személylyel” függ össze. Ez pedig a briánszki Szabó Béla Zoltán volt, aki a műhelyt tartotta rendben. Az egyik alkalommal, amikor Szabó Béla éppen guggolva seperte össze a haját, a székben egy orosz ült. Rezsőfi elkészült a szappanozással, a kését is megfente, s rátette az orosz nyakára, hogy megkezdje a borotválást. Hirtelen ötlettel odaszólt Bélának: „Elvágjam a nyakát?” Az orosz nem értett egy szót sem, csak azt érezte, hogy a kés ott van a nyakán, s nem mert megmozdulni. Szabó Béla félelmében azt se tudta, mit válaszoljon, mire Lajos elnevette magát, s azzal a megjegyzéssel, „na, ez alkalommal még megúszta”, simára borotválta a rémült orosz képét.

Amikor évekkel később hazaszállítottak bennünket, Sóstón, a káderezáskor őt is kiemelték. Korábbi bírósági ítéletei alapján emeltek ellene vádat, amelyeket egykori főnöke, Major Ákos tudtával hozott. S ugyanez a Major Ákos ítélkezett most felette. 1954-ben szabaddult, többször találkoztam vele. 1956-ban Svédországba disszidált.

Zárkózott, visszavonult ember lett, mondta Szabó Béla, aki levelezett vele. Wernke Arisztid zászlós volt a másik borbély.

Akadtt egy kedves, korához képest komoly, mégis derűs „fél” tagja a műhelynek. Dr. Szász Miklós (Micu) hadbíró főhadnagy (1919–1989), Rezsői barátja. A nap nagy részét a műhelyben töltötte, időnkint váltotta Lajost. Ő is finoman borotvált. Ha újság érkezett – *Igaz Szó* – hangosan olvasta fel a cikkeket. Az érdekes rémhíreket továbbadta, a levélhíreknek utánajárt. A borbélyvilágnak egyetlen drámai pillanatára emlékezem.

Megérkeztek az újságok. A műhely tele volt. Micu, mint mindig, olvasni kezdte a hírlapot. Már a rövid hazai hírek következtek, s ekkor mindnyájunkban meghűlt a vér. Micu azonban tovább olvasta, talán még a hangja sem lett rekedtebb: 1946. III. 19-én a Magyar Népbíróság Sztójay Döme miniszterelnököt, valamint Rácz Jenő vezérezredest, Reményi-Schneller Lajos pénzügyminisztert, dr. Szász Lajos közellátási minisztert golyó általi halálra, Kunder Antal kereskedelmi minisztert életfogytiglani fegyházra ítélte. (Rácz J. kegyelmet kapott). Az ítéleteket végrehajtották.

Minden szem Micura szegeződött. Mindnyájan tudtuk, hogy Szász Lajos az édesapja. Miklós azonban, mintha mi sem történt volna, az oldalt még végigolvasta, majd az újságot szépen összehajtva letette, és dermedt csöndben hagyta el a műhelyt.

Stefán Valér alezredes (1902, Pécs), a dési zászlóalj parancsnoka, névről ismert volt. Katonai megfigyelőként részt vett a spanyolországi polgárháborúban. 1936-ban Németországban járt, s mint vezérkari tiszt, a páncélos alakulatok helyzetéről kívánt tájékozódni. Érdemlges információkat nem kapott, tájékoztatása alapján haditechnikai szempontból alaposan lemaradtunk. Ezért került ki a vezérkarból. Állítólag az usztasák kiképzésében is részt vett. Beszélt szerbül, valószínűleg ezért lett táborparancsnok. Alacsony, egyéni érdekét szem előtt tartó ember volt. Leváltása után elvegyült a tömegben. 1948-ban került haza. 1954-ben Kistarcsán találkoztam vele, súlyos reumával küszködött, csak botra támaszkodva tudott járni.

A máramarosiak érkezése

Miután az uzmányi világot nagy vonalakban fölvázoltam, még néhány adat a mintegy háromezer fős „község” mindennapi életéről. A szabók (vezetőjük dr. Kiss Gyula galántai csendőr zászlós) dol-

goznak, a cipészek javítják a lábbeliket, a favágók vágják a fát, „szakember” élesíti a fűrészeket és készíti a hamar tönkremenő sulykolókat, a szakácsok nyüzsögnek a kondérok mellett, a foglyok méregetik egymást, ismeretlen arcok ismerőssé válnak... Ahogy mondani szokták, az adott körülmények között megindul a lelkek vándorlása. A szimpátiák később életre szóló barátságokká váltak. Valamennyi fegyvernem képviseltette magát. Tanár, mérnök, sportoló, méhészt, sajtógyáros, vezérigazgató, lelkész, békés és békétlen ember egyaránt előfordult.

Egy tábor-község életében elengedhetetlen a rend éber őre. Nyilván ez vezérelte Stefán alezredest, amikor hívatott, és megbízott egy tíz főből álló csoport megszervezésével, önálló szobát biztosítva számunkra. Feladatunk a belső rend fenntartása volt. Úgy véltem becsületesebbnek, ha magyarokból és németekből álló vegyes csoportot hozok létre. Ennek tagjai közül az alábbiakra emlékszem: Karvaly Tibor főhadnagy, mérnök, Rákospalota (1912); Hevesi Kálmán főhadnagy (1909), Budapest; Vashegyi András tartalékos főhadnagy (1898), Budapest; dr. Gadányi Elemér csendőr főhadnagy (1916); Herendy Ödön csendőr hadnagy (1923); dr. Bordács Ferenc csendőr hadnagy (1919); Peter Brill hadnagy, Eppelborn. A németekkel rövid ideig maradtunk együtt, de barátságunk Brill hadnaggal és Josef bátyjával (†1988), aki egész családját elhozta Budapestre, egy életre megmaradt.

Kis szobánkban kényelmesen elhelyezkedtünk, karszalagot készítettünk, s a szolgálat két-két órás váltással azonnal megkezdődött. Fő feladatomból az volt, hogy a konyhának bejelentsem megalakulásunkat. Erre főleg az élelempótlék miatt volt szükség, amit ki is erőszakoltam a csoport tagjai számára.

A rendfenntartás mellett főleg a tisztaságra ügyeltünk. Ez utóbbi elsősorban azt jelentette, hogy éjszakánként azokat, akik utat akartak spórolni, el irányítottuk a latrinához.

Működésünk tisztavág-életűnek bizonyult, mindössze hat hétig tartott. Akkor közölte velem Stefán alezredest, hogy a csendőrök és rendőrök gettóba kerülnek, de ha akarok, én maradhatok. A megkülönböztetést köszönettel elhárítottam. Dr. Padányi Z. rendőr százados, aki ilyen körülmények között elvállalta helyettem a feladatot és maradhatott – megvetették társai.

Munkánk során talán három említésre méltó esemény történt. Az első Solt Pál vezérkari százados nevéhez fűződik. Éjszaka álmosan megtalálta ugyan a latrinát, de valahogy beleesett. Aki ilyen helyről

kimászik, annak illata van, nem lehet emberek közé engedni. Felverte álmukból a fürdősoket, azok valahogy lecsutakolták, tiszta fehérneműt adtak neki, s így visszamehetett a többiek közé, a barakkjába. Reggelre a ruhája is használható lett. Azonnal megszületett a szállóige: „Íme az első vezérkari tisztt, aki kimászott a kaksiból.”

Stefán alezredes idegesen hivatott az egyik délelőtt. A parancsnokság épületében, egy szűk szobában, egyedül, nyitott ablak mellett serénykedett Komáromy László főhadnagy (1915, Budapest), civil foglalkozását tekintve úri szabó. Főleg az oroszoknak dolgozott. Stefán alezredes annak kiderítésével bízott meg, hová tűnt a szabóműhely ablakából a vekker. Szótlanul távoztam, és törtem a fejem, mihez kezdjek. A logika ellene szólt, hogy a lopást hadifogoly követte volna el. A szerencse mellém szegődött. Kikérdeztem az arra járókat. A vekker kiemelését ugyan nem látták, de azt igen, hogy az egyik orosz katona háromszor is megfordult arra. Jelszavam akkor is az volt: egri baka nem habozik, rohamozik, s már siettem is Stefán alezredeshez. Jelentettem, hogy a vekkert egy orosz katona emelte el. Megkérdeztem – bár előre tudtam a választ, azért is tettem fel olyan bátran a kérdést –, hogy megkeressem-e az oroszot. Stefán csak legyintett, s megköszönve gyors és eredményes munkámat, elbocsátott.

1946. június 12–16-a között megérkeztek a máramarosszigetiek. Az oroszok 1945. december 16-án felszámolták a táborukat, s 169 fő csoportot küldtek hozzánk. Az érkezetek karanténba kerültek. Mi őriztük őket. Nagy öröm volt felfedezni köztük dr. Kovács Jenő csendőr századost, régi kedves ismerősömet. A kor- és rangkülönbség elillant, csak ragaszkodni lehetett ehhez a nagyszerű emberhez.

Egy kék parolis alezredes, amikor meghallotta a nevemet, mosolyogva kérdezte: „Kinek a fia vagy, Karcsinak, Istvánnak, vagy Bélának?” A kérdés belőlem is kérdést fakasztott: „Csak nem a Mórítzfiúnak tetszik lenni?”. A gyerekes kérdés, amikor a foglyok között a rendfokozatnak még értéke volt, olyan komikusan hatott, hogy mindketten hangosan felneveztünk. Tizenévesen nyaraltunk a család régi ismerősénél Nagyilondán (Dés mellett), Mórítz Károly bácsiéknál, akiknek két katona fiuk volt. Otthon csak úgy emlegették őket: a „Mórítz fiúk”. Mórítz Sándor ruhatári alezredessel (1902) Déstől oly távol hozott össze a sors.

Az első nagyobb magyar csoport, a főtiszti, ahogyan neveztük, május végétől szeptemberig tartózkodott kinti munkán.

Fjedorovka és Prohalielovka fogadta a kiküldött csoportokat. A bajtársak neve és történeteik ma már összemosódnak. A fjedorovkai brigád vezetője Palócz György százados (1912) volt. Mosolygós, jó megjelenésű bajtárs, nagyszerű házigazda, akinek emlékét számos együtt töltött délután őrzi. 1943-ban, amikor Jutasra kerültünk átképzésre, ismertem meg őt és családját. Felesége, Sárika, jókedvű, korombéli fiatalasszony volt, aki derűssé tette a látogatásokat és az egész jutasi időszakot. Fiuk, Gyurika akkor még kicsi fiú volt. Gyurka Budán esett fogságba hadtestével, ahol vezérkari beosztásban szolgált. Feleségét, Gyurikát, édesanyját, nővérét Jutasról Nyugatra menekítették. Ausztria területén estek fogságba.

Az oroszok érkezésekor az ott lévők között pánik tört ki, s a fejét vesztett, szimpatikus, kedves jó bajtárs, akit családjával együtt szintén Jutasról ismertem, Mádi-Kovács Boldi huszár százados kiirtotta családját: bájos, csinos feleségét, Koós Babszit, anyósát, a fehérvári Koós tábornok özvegyét, három fiát, végül önmagát. Széppudvari Ottó főhadnagy, erdélyi felesége, Kati és édesanyja, illetve Krúdy őrnagy és felesége lettek még öngyilkosok.

Palócz feleségét, Sarikát és a családtagokat az oroszok Kurszkba vitték, s csak három hónap múlva engedték haza őket. Gyurkáék, szabadulása után, elváltak. Bátyja, Palócz András (Endre) (1911) hadnagy, banktisztviselő. Törvívó volt Gyurkával együtt. Visszavonult, hallgatag ember, akivel a fogságban sem alakult ki közelebbi kapcsolat. 1987-ben halt meg rákban.

A kolhozmunka emlékei közül társam, Réthelyi Károly így írta le Ruffy-Vargha Kálmán első benyomásait: – Harminc vállalkozó plenni indult neki az ismeretlennek. A gyalogút végén, sok apró faház között egy búslakodó, nagyobb bádogtetős épület előtt pihentek le. A munkaadókra várva, a mindig valami után kutató plennik szétszéledtek. Ruffy-Vargha Kálmán is elindult, majd betért az egyik házba. Hosszú idő után, mosolygós arccal tért vissza. Kérdések özöne kísérte bejelentését: képzeljétek, rakott krumplival kínáltak. Tojás, kolbász volt-e benne, tudakolták a többiek. Nem egészen, folytatta Kálmán. Itt ugyanis az a divat, hogy vízben megfőzik a krumplit, majd a vizet leöntik róla, s a krumplit kirakják az asztal közepére. Azután, ki milyen ügyes és gyors, mert az egész család ott várakozik, az asztalra szórt sóba mártogatva eszi a burgonyát. Az így ki-rakott krumpliból a jóllakás kizárólag kezűgyesség és gyorsaság kérdése.

A brigádok a kolhozoktól kaptak répát, tejet, krumplit, de azért mindig jól jött egy kis pótlék, mert a fogoly még ennek elfogyasztása után is éhes maradt.

Dr. Komlóssy Antal és dr. Borbély Zoli volt a két heccmester. Eszük a produkt beszerzése mellett mindig a tréfacsináláson járt, de ha lehetett, a kettőt összekötötték. Így került a tréfa középpontjába dr. Marosvölgyi Imre, fogoly nevén a Püspök, az egykori kispap. Egyikük elterjesztette a faluban a hírt, hogy Imre „családfáját” szétlőtték az orosz katonák, ezért van úgy „elhízva”. Hogy életben maradjon, többet kellene ennie. Adakozzanak és segítsenek a szegény sebesültön, kérték a falusiakat. Imre erről mit se tudott, s nem értette, hogy a falusi gyerekek miért ugrálják körbe és kiabálják: agyin jajca kaput, ruszki szoldat puf-puf. Azt hitte, kedves népi játék. Később, amikor rájött a „játék” titkára, nagyot nevetett, értette a tréfát, sőt hálásan fogadta a nők kárpoztó részvétellel teli ételjáradékát.

Az egyik alkalommal az asszonyok megkérdezték Komlóssyt, van-e pópa a hadifoglyok között, nem baj, ha nem tud oroszul, de nagyon kellene. Ő garantálta, hogy hoz egy valódi pópát. A kis csoport tagja volt egy fiatal református hadifogolytárs, zsebében mindig ott lapult az Újszövetség. Az eleje ugyan hiányzott, mert kiválóan bele lehetett csomagolni a mahorkát. Holnaptól te leszel a pópa, rohanta le Tóni a rémült fogolytársat. Összegyűjtjük őket, te pedig felolvasol egy részletet, onnan, ahol éppen felnyitod. A lényeg, hogy szép és ájtatos hangon olvasd. Így is történt. Az asszonyok Tóni lelkére kötötték, hogy a pópa esőért imádkozzon, mert különben nem lesz se krumpli, se káposzta. Rendben le is zajlott minden, s csodák csodája, a harmadik napon megjött az eső, a várva várt... Nagy és igaz ember a ti pópátok, hálálkodtak az asszonyok, s hozták a „Pópának” az ajándékokat, hogy meghálálják fáradozását.

Az aranyvonat

A tábor vezetőségét, de mindenekelőtt Uzmány városát hozta lázba az az ajándékvonat, amelyet a győztes hadvezetés juttatott nekik. A vagonrakó brigádot Sura vezette, vele tartott Klimcsuk mérnök főhadnagy és még több kíváncsi orosz tiszt, akik ilyen még nem láttak. Az „aranyvonat”, ahogyan elneveztük, Breszlauból jött, régi nevén Boroszlóvból. A város, bár a német kapituláció már megtörtént, még tartotta magát. Már Kurland is kapitulált, amikor hosszú alkudozá-

sok után – bizonyos feltételek mellett – hajlandó volt a német egység letenni a fegyvert. A szabad elvonulás volt a legfőbb feltétel.

Az orosz ígéretből, miután a város megadta magát, nem sok lett. A németeket bevagonírozták, s táborba kerültek, egy részüket hozzánk irányították. A megszálló csapatoknak pedig szabad rablást engedélyezett az orosz hadvezetés. Nem tudtuk, mi maradt a városban, de ennek az „aranyvonatnak” a tartalma alapján úgy képzeltük, hogy semmi, hiszen onnan még két másik város is kapott ajándékszelvényt.

A csomagolást német hadifoglyok végezték, köztük Horst Holzvetze, a kurlandi hadsereg főhadnagya, aki szabadulásunk után évente meglátogatott. Tőle ismerem a történetet. A pakolást német alaposítással végezték. „Nicht kantieren” vagy „vigyázat törékeny” felirattal látták el a ládákat. A kirakodás ennek megfelelően folyt volna, ha Sura és a többiek nem kíváncsiskodnak annyira. Le velük jelszóval, feszítővasat alátéve repültek le a ládák. Az eredmény elképzelhető. Az üvegarúk, tükrök darabokra törtek, igaz, így minden lakónak jutott egy darabka. Hogy mi volt az aranyvonaton? Iskolai dobozó, tábla, falból kiszakított korlátok, egész és félig kész, összetűzött szabázmunkák, gépek, tükrök, képek, edények, szobrok, ruhák, villanykörték, kapcsolók, órák stb. Minden, ami mozdítható vagy a falból kitéphető volt.

Sura és a többiek lelkesen kutattak, s tették zsebre, ami belefért. A foglyok is „biztosítottak” maguknak a késekből és a plenni célra hasznos darabokból. Klimcsuk mérnök főhadnagy egy – úgy gondolta – kenyérdagasztó gépet küldetett be a pékségbe. Szegény Vadász Dönci alig tudta meggyőzni őt, hogy az ondoláló gép, nem pedig dagasztó. Az aranyvonat még napokon keresztül izgalmas beszédtema volt, és lázban tartotta oroszainkat.

A ledobott és zömmel megrongálódott gépek a pályaudvaron maradtak, egy darabig fedél alatt, később, azok eltűnte után szabadon rozsdásodtak és mentek tönkre. Nem tudtak mit kezdeni velük.

Láttuk, mit jelent a szabad rablás. Nem hittük, hogy ez a barbár szokás még a XX. században is létezik, s hogy valaki igényt tart ilyen hadisarcrá. Surának látszólag ez volt a legnagyobb élménye, s nyilván örömeiben még a motozást is elfelejtette bevonuláskor.

Sura a táborban egyre inkább vérszemet kapott, állandóan emelte a mezőgazdasági munkára igényelt foglyok számát. Stefánék igyekeztek minden igényét kielégíteni. Ellenállás még ekkor nem volt, de morgás már igen, ám ez Surát nem zavarta. Az egyik alkalommal,

ügyes trükkal, nagyobb mennyiségű babot sikerült behozni. A főzés azonnal megkezdődött, szabad tűzhelyen, USA-konzervdobozban. Amikor éppen elkészültek vele, s már osztani akarták, megjelent Sura a Borbélyal együtt, s hatalmi szóval birtokba vette a megfőtt babot. Megparancsolta, hogy a szakács vigye utána. Jellemző a plennire: elől ment a Borbély – Surának másfelé akadt dolga – mögötte a babot vivő fogoly, de mire a kapuhoz értek, s Borbély visszafordult, az edény alján éppen csak maradt valami. Menet közben, aki érte, belemarkolt, és tenyeréből ette a babot. Borbély először elhűlt, majd röhögött és legyintett. Sura kiskirálysága a briánszkiak megjelenésével, majd Moszkol tábornok látogatásával ért véget.

Sosem gondoltam volna, hogy a „gettó” fogalma, mely elkülönítést, a közösségből való kizárást jelenti, valamikor engem is közvetlenül fog érinteni. A nyugodtnak nevezhető tábori légkörben, ahol a rendfokozat, a csillagok száma tett különbséget plenni és plenni között, váratlanul jött az intézkedés, mely szerint a csendőröket és rendőröket, rendfokozatra való tekintet nélkül, el kell különíteni. Egy hangárépületet jelöltek ki számunkra, melyben kényelmesen elfértünk, de télen igen fáztunk. Máig sem tudjuk, kinek az agyában született meg ez a döntés, valószínűleg magyar intézkedés volt, hiszen az oroszot nem érdekelte; neki officir az officir, akármilyen volt is a parolija.

Megkezdődött a költözés. Amint már említettem, Stefán alezredes mentesíteni akart, de én a közösséggel tartottam. Egyemeletes priccssor húzódott végig, de az elején egy nagyobb rész szabadon maradt, ahol étkezni, dominózni, kártyázni lehetett. Az emeleti priccsen, a hangár magassága miatt friss levegőben, mi galántaiak egy csomóban maradtunk: Szily őrnagy, Pálffy százados, Szabó J., Hajnal J. főhadnagy, Havas J. hadnagy. A zászlósok, úgy emlékszem, alattunk kaptak helyet. Az öreg törzstisztek pedig a földszinten, elsősorban a kör alakú szabad részen. Az intézkedést még tetőzte, hogy a körletet és az előtte lévő területet tilos volt elhagyni. Tulajdonképpen őriztek bennünket, étkeznünk is ott kellett. Ez a szigorú elzártság három-négy hétig tartott, de a közösség továbbra is együtt maradt, egészen novemberig.

A társaság hamar megunt a kényszerzártságot. Különböző ötletek hangzottak el az unalom elűzésére. Valaki azt javasolta, tanuljunk magyar nótákat. Bacsó József rendőr alezredes (1894–1950, Voronyezs) előbújt a priccséről, és mély, zengő hangján, a legteljesebb méltatlankodás közepette közbeszólt: „De uraim! Hogy képze-

litek ezt? Magyar nótát énekelni? Ahhoz cigány és bor kell!” Ennek el-
lenére kellemes perceket okozott Széki István zászlós (1918–1986),
aki bor és cigány nélkül, olykor nekikeseredve énekelte: „Meggzóalt
a kecskeméti öreg templom nagyharangja”, vagy Frank György rend-
őr hadnagy (1916): „Imádom a pesti nőket...”, énekelte, s ezzel úzte
el unalmunkat.

A hangárparancsnok Hartay Rezső csendőr alezredes
(1899–1953, Barcika) lett, segédtsztje dr. Kovács Jenő százados.

Egyes fogalmakkal igen közelről megismerkedtünk. Napraforgó-
mag, oroszul szémecski. Étel és játék az oroszok számára. A muszka
egy csomó szémecskit a tenyerébe vesz, kitátja a száját, egy csapással
az egésztestet a pofájába vágja. A magot feltöri a fogával, a belet lenyeli, a
héjával célba köp...

Posta: ilyen nincs.

Szicsasz: orosz nemzeti dal. Megfelel a magyar „Várhatsz babám,
elvárhatsz” című dalnak. A szicsasz egyébként időt jelent, legalább
három-négy évet.

Szkora, magyarul „rövidesen”, ugyancsak időtartamot jelent, álta-
lában nyolc-kilenc évet.

Beköszöntött a borongós november, ez ott már erősen „emberes”
hónap. Lapátoltuk és tapostuk a havat. Mindenszentek napján és es-
tétjén az egész barakk csendes volt. Gondolatban mindenki haza-
szállt, meggyújtott egy elképzelt gyertyát azokért, akik már nem
bajlódnak emberi gondokkal.

Az a mondás, mely szerint ha Katalin kopog, karácsony zokog, il-
letve fordítva, nem bizonyult igaznak. Itt mind a kettő kopogott. Ke-
mény volt a tél, fázósan húztuk össze magunkat, és „szerzett” fával
igyekeztük barakkjaink hőmérsékletét elviselhetővé tenni.

Advent a közeledő karácsonyra figyelmeztetett. Szótlatlan vágtuk
a fát. Fűrészelés közben gondolataink messze jártak. Az enyémekek is,
pedig ekkor még nem tudtam, hogy otthon, Klárim karján hathetes
fiam nagy szemekkel bámulja a pompás fát, s talán édesanyám szeme
sem lesz könnyes, mert a szöske kisfiú, az unokája némileg enyhíti
anyai aggodását.

Karácsony, az éhes nap

Lelkesen készültünk adventre. Lenkefy Lajos bácsi különleges feladatot kapott. Fenyőágakat és négy tobozt kellett beszereznie. Ebből készült el műhelyünk díszé, az adventi koszorú, melyet a falra helyeztünk. A tobozok a gyertyákat helyettesítették. Meggyújtani ugyan nem tudtuk, de minden hét végén fehérre meszeltünk egyet.

Amíg lelkészeink a misére készültek, Szabó József hadnagy (1915), Bük, Vas vármegyei tanító vezetésével betlehemesek járták a barakkokat, hirdették a Megváltó Jézus születésének örömhírét, a szövegbe ügyesen beleszöve a biztatást, az otthon üzenetét.

Sura Szenteste napján is hallatott magáról. Hótakarításra, külső raktári munkára rendelte ki a barakkot. A fenyőfát is be kellett szerezni. Az átfázott foglyok nem jöttek be üres kézzel, mindenki hozott magával egy-egy ágat a közeli fenyvesből, s mire este lett, az egész barakk fenyődíszbe öltözött. Az sem lehetetlen, hogy Sura így akart nekünk segíteni, hogy fenyőfához jussunk, pedig mi kitolásnak vettük.

Karácsony történetéhez tartozik, hogy december 24-e nagyon „éhes” nap volt. A konyha spórolni akart, ezért héjában főtt krumplit adtak. Igaz, ebből is kaptunk pótlékot, de az összeázott massa inkább moslék, mint emberi eledel volt. Ekkor gondoltam egy merészet, s társaimmal közöltem a haditerveimet. Lajos bácsi loholt fenyőágacskákért, én pedig bementem a szudéta konyhafőnökhöz és megkértem, jöjjön velem, mert szeretnék valamit mutatni. Jött is kíváncsian. A favágó barakkban, az adventi koszorú alatt, egy farönkön üres csajkáink sorakoztak, mindegyik mellett egy aprócska fenyőág. Amikor beléptünk, elkezdtek énekelni az „Ó, Tannenbaum...” kezdetű karácsonyi éneket. A főnök meglepetten állt. Kellemes ünnepeket kívántunk neki, amit ő meghatva viszonzott. Ekkor az üres csajkákra mutattam. „Nézd Heinz, milyen szomorú, de az angyalkák nem hoztak semmit, üresek a csajkák.” Heinz nagyot nevetett. „Várjatok rám itt, egy kis türelem, rövidesen megjön az angyalka” – mondta, és elsietett. Talán harminc perc sem telt el, megkaptuk a sebtiben elkészített zabpehely-adagot, mellyel a csajkánk színültig megtelt, még pótlékra is futotta, sőt Széki Pistának is juttathattam egy kis ünnepi kiegészítést. Ezen az éjszakán a favágók nem maradtak éhesen. Így indultunk vissza a barakkba, majd az éjféli mise következett. A szépen feldíszített asztal – ekkor mint oltár – fogadta papjainkat. A misét a csendes, halk szavú Kun Lajos minorita atya tartotta.

Felcsendült a „Mennyből az angyal”, a „Dicsőség...”, a „Pásztorok, pásztorok...”. Messze szállt a foglyok éneke, így köszöntöttük a megszületett Kisdedet, a Megváltót, aki békét hozott a földre. A szemek távolba révedtek. Csendes, nem lázadó, alázatos, békét, hazajutást esdeklő mise volt ez. Mielőtt Lajos atya a végén áldásra emelte volna kezét, egy amerikai magyar pap fohászából vett részlettel fordult az Úrhoz.

A *Himnusz*t könnyes szemmel, elszorult torokkal énekeltük. Majd a csönd, a jótékony, tündéri álom következett, mely hazarepítette a sok, otthon után sóvárgó hadifoglyot.

Ránk virradt az 1946-os esztendő. Hogy mi van már mögöttünk, azt tudtuk, de hogy szereteteinknek mi a sorsa, azt nem. Abban reménykedtünk, ők is átvészelték az újból mozgásba lendült élet kezdeti nehézségeit; hogy életben maradtak, van kenyerük, dolgozhatnak, ha közben „szakmát” kellett is változtatniuk.

Nemigen szidtuk 1945-öt, annál inkább vártuk 1946-ot, remélve, hogy elhozza számunkra a szabadulást. Akkor még naivak voltunk, úgy képzeltük, elégséges a háború befejezése, hogy megszűnjön a hadifogoly-állapot. A miniszterelnök felesége, Tildyné szózattal fordult a magyar asszonyokhoz, feleségekhez, édesanyákhoz, de közvetve hozzánk is. Azt nem mondanám, hogy lelkesedve olvastuk, hogy véleményünk egyezett az övével, de beláttuk: ezt kellett mondanania.

A szózat így hangzott: Magyar Anyák! Asszonyok! Szerető és biztató hangom most felétek száll. Ti, akik férjetekek, apátok, gyermekeitek miatt aggódtok, titeket kell megnyugtassalak. Ők megbízható, emberséges kézben vannak, jó ellátásban, emberi körülmények között. Van meleg ruhájuk, meleg szobájuk. Üzenetem feléjük is száll. Bízatok, mint ahogy én is bízom, hogy rövidesen itthon üdvözölhetünk benneteket, a magyar haza földjén. Titeket megnyugtatlak, szovjet barátainknak pedig köszönetet mondok, hogy fiainkról oly emberi módon gondoskodnak...

1946. március 29-én társaink egy részét Voronyezsbe szállították. Rákosi Viktor *Elnémult barangok* című regényében olvastam, hogy a barlangjában téli álmát alvó medvét álmában megölni nem illik, előbb fel kell ébreszteni. Pirított szalonnát kell bedobni neki, arra biztos, hogy magához tér és előkerül. Mi is még a téli álmunkat aludtuk a behavazott táborban. A tél kemény volt, s bár már márciust írtunk, még mindig nem akart engedni erejéből. A foglyok fázósan siettek át az udvaron, a hóhegyek között kilapátolt utakon. Február

első napján lélekben hazarepültem, megcsókoltam édesanyámat, aki azon a napon lett ötvenhárom éves, s annyit aggódott a fia miatt. Bizonyára el sem tudta képzelni, milyen jól vágom a fát, és a kondícióm is sikerült nagyrészt megtartanom.

Ide veled ősi kardunk

Március idusára ugyan kibújtunk a vackunkból, de csak annyira, hogy eszünkbe jusson: a szabadságnak is van ünnepe. A megemlékezés szövegét – az engedélyezés miatt – le kellett fordítani oroszra. A Talpra magyart Stefán alezredes fordította, s Djakov valószínűleg röhögőgörcsöt kapott egyik mondatán. Az „ide veled ősi kardunk” sor „oroszul” így hangzott: igyi szudá sztari szablya.

Az ünnepség után nem sokkal megjelentek barakkunkban az oroszok, kezükben névsorral, s egymás után szólították ki társainkat, teljes felszereléssel, minden kincsükkel, vagyonukkal. Közeli vagy csak névről ismert bajtársak tápáskodtak fel, kezét ráztunk, üzeneteket bízunk egymásra, bár senki sem tudta, ő vagy a másik kerül-e hamarabb haza. Ez alkalommal 229 főtiszt (hadnagy, főhadnagy, százados) és négy mozdonyvezető távozott.

Voronyezsbe vitték őket munkára, de miután 1946 telén éheztek, s meleg ruhát sem kaptak, megtagadták a munkát, mire délebbi vidékre kerültek, ahová az uzmányi zászlósokat vitték. Nagy részük, testülettől függetlenül, 1947-ben került haza. A maradékkal 1949-ben találkoztunk Voronyezsben.

Egy alkalommal dr. Kiss Gyula galántai csendőr zászlós (1920), nagybányai lakos, a varroda főnöke lelkendezve rohant be a favágó barakkba, és Pálffy Lacival félre hívott bennünket. Meglepő híre volt. Kiderült, hogy a táborban velünk élő, nyolcvanhárom különböző nemzetiségű civilt, akik magukat zsidóknak vallották, berendelték a parancsnokságra, s miután továbbra is kitartottak zsidó származásuk mellett, közölték velük, hogy készüljenek, mert elszállítják őket. Meg voltak győződve arról, hogy abba az országba, amelyben a háború előtt éltek. Közöttük van, mondta Gyula, egy nagybányai férfi is, aki vállalja, hogy magával visz egy-két címet, rövid üzenetet. Gyula felírja egy vászonra, s bevarrja az illető ruhájába. Hálálkodtunk, s átadtuk a sebtiben összeállított üzenetet. Pár nap múlva valóban elszállították a zsidókat, igaz, meglepő volt, hogy harminc napra vettek fel szá-

mukra élelmet. Nyugodtak voltunk, hogy végre cenzúramentes hírt küldhetünk haza.

Teltek a hetek, hónapok, megérkeztek az első levelek. Kiss Gyula leveleiben nem volt utalás arra, hogy a nagybányai zsidó megérkezett, így üzeneteink sorsa is bizonytalanná vált. Hosszabb idő után derült ki, hogy a zsidókat Jakutföldre, a zsidó autonóm területre, Birobidzsánba szállították. Hogy onnan mikor, s egyáltalán szabadtak-e, nem tudtuk meg.

Még meg sem nyugodtunk, még ki sem hevertük a voronyezsi csoport távozása okozta izgalmat, máris újabb tavaszi meglepetés ért bennünket. A briánszki tábor egy része érkezett meg hozzánk. Kicsiny, de harcias, elszánt csoport, ismerős és ismeretlen arcokkal. Ha Djakovék sejtették volna, hogy milyenek, soha nem engedik őket köznénk. A kis csoport érlelő kovásza lett a mindent tűrő, ellenállásra, tiltakozásra nem is gondoló uzmányiaknak.

Bátyám évfolyamtársáról, Czebe Valér vezérkari századosról (1913–1988) akkor még nem tudtuk, hogy ő az ész, a tanácsadó. Göröngyös utat járt végig. Velünk jött Borovicsibe, onnan Oránkiba, s majd sok-sok tábor után haza. Itt a Gyűjtőfogház, Kistarcsa, Recsk várta. Sok évvel később egy zenei vetélkedőn fölényes győzelmet aratott, s amikor a riporter megkérdezte, honnan ez a nagy fölkészültsége, mi a foglalkozása, Valér szerényen válaszolta: raktáros.

Irmay Ferenc (1914) és Tormássy Tibor vezérkari századosok (1914) évfolyamtársak voltak, de nem beszéltek egymással. Irmay szerint azért nem, mert a vagonban Tibor azt mondta neki: „most már látom, hogy Keletről jön a fény”. Tormássy, megérkezése után sorra járta a barakkokat, és előadásokat tartott a német hadvezetés hibáiról, mindaddig, amíg az egyik barakkban durván rá nem mordultak: „A százados úr miért most mondja ezt, miért nem akkor, amikor tehetett volna valamit!”

Irmay a harcos oldalt képviselte. Bátran viselte ezért a meghurcoltatást, a fogdát is. Hazatérése után egy ideig a Fodor női divatszalonban szabászatot tanult, s az odajáró ügyfelek útján egyengette jövőjét. Ott ismerte meg későbbi svájci feleségét. 1948-ban Svájcba szökött, befejezte az állatorvosi egyetemet, majd rendelőt nyitott.

Tormássy hazatérése után visszavonultan, nekikeseredve, egy szuterénben élt Egerben. 1956-ban a nemzetőrség altisztjei meghívták századparancsnoknak. Semmit se csinált, ennek ellenére tizenkét évet kapott. Vácott egy cellába került dr. Kovács Jenővel.

Fiatal hadnagy volt Szabó Béla Zoltán (1922), akinek fogolytársai a „de brianszk” nemesi előnevet adományozták. Édesapja érdi csendőr őrsparancsnokként, majd alhadnagyi rangban a gyergyó-szentmiklósi szakasz parancsnoka lett. Rendkívül tájékozott volt a nemzetközi jogban, de ő nem tartott előadásokat, azonban minde-
nütt ott volt, ahol ellent kellett állani.

Brianszkban a hozzánk került huszonkilenc tiszt a kijáró német foglyok parancsnoka volt. Az oroszok biztatták őket: dolgoztassák meg a németeket, kárpótlásul azért, amit Budával tettek. Benyovszky Győző vezérkari százados (1914) tiltakozott ez ellen, mondván: éhes gyomorral nem lehet dolgozni. A többiek is egyetértettek vele, ezért szállították át őket egy másik táborba.

Szabó Béla kijárás közben megismerkedett egy bárisnyával, aki oroszul tanította, s aki Béla szüleivel felvette a kapcsolatot. A bárisnyán keresztül levelei meg is érkeztek. Ez a fiatal hadnagy nem bújt a háttérbe, kiállt, véleményt mondott, úgy érvelt, hogy Djakov is hallgatott, legföljebb csak a hivatalos lözungokat hajtogatta.

A kovász működött, az erjedés megindult, Szabó Bélát hatalmas tábor vette körül. Az uzmányiak harciasabbá, ellenállóbbakká váltak, de hogy ez a vagány hadnagy még mire képes, az csak később derült ki...

Szabó Béla 1948-ban került haza, majd Irmayval elhagyták az országot. Ő is Svájcba került, mint fotós kereste a kenyerét, majd fotószalont nyitott. Amikor a hazai politikai helyzet megengedte, szülei érdi lakását rendbe hozatta, és gyakorta járt haza aranyos svájci feleségével.

1946-ban készültünk május elseje megünneplésére. Désy irányításával hatalmas, rikító, piros színű táblák készültek, elfogadható feliratokkal. A bejáratnál szemben, a Sztálin mellszobra körüli kis parkba vezető utat díszítették. A szövegeket valószínűleg Désy állította össze. Nekünk furcsa és szokatlan volt ez a kimondottan keleti módi, de amikor már megszoktuk a kiplakátozást, hirtelen eltűntek a táblák. Ekkor derült ki, amit egy „bárgyú nyugati” nem tudhatott, hogy nem lehet akármit – még ha az lelkesítő is – a táblára írni. A hivatalos újság minden évben közölte az engedélyezett szövegeket. Ezért valamennyit át kellett írni. Április 29-én már ott pirosodtak a hivatalos jelmondatok, a zenészek, a sebtiben összeállított énekkar, az énekesek pedig már gyakoroltak. Héczey Nándor (1899) tartalékos főhadnagy, bárzongorista volt a műsor lelke. A változatosság miatt kíváncsivá tett a közelgő ünnepség, legjobban azonban mégis a 30-án

hajnalban megszületett tábla vonzott. Azt hiszem, ez volt a legnépszerűbb, és dicséretünkre legyen mondva, senki sem jelentette. Désy Fricinek bőven volt munkája, így nem vette észre a többihez hasonló, ám szövegében elütő, ismeretlenek által elhelyezett tábla szövegét:

„Fogoly arcán kíváncsi kín,
hoz-e postát Iváncsikin?”

Délben megjelent Iváncsikin, kezében kisebb csomag hazai postai lapot szorongatott. Désy olvasta a magyar neveket. Az egész tábor ott szorongott a kapu és Sztálin szobra között, remegve, izgalommal, várakozással telve, én magamban fohászokodva: „Add Uram, hogy kapjak!”... és kaptam. Hátral álltam, így kézről kézre járt a lap, mire elérkezett hozzám. Klárim írása! – azonnal felismertem. Előbb megcsókoltam, majd amikor elolvastam, nem bírtam magammal, akkorát üvöltöttem, hogy egy percre elnémult a nyüzsgő zsvaj: „Pálffy Laci! Foló! Fiam született!” Mohón olvastam a néhány soros értesítést, mely boldoggá, büszkévé tett. Fiam van, aki végleg összekapcsol Klárimmal. „Béluskám! November 16-án egy édes kisfiunk született. Jól vagyunk! Szeretettel csókolunk. Klári. Budapest, 1945. XII. 12.” (Mindennél jobban vigyáztam erre a lapra, amelyet azután Borovicsiben elvettek tőlem.)

Közben elfogyott az aznapi levéladag. „Holnap több lesz, holnap ünnep van” – nyugtattuk az elkeseredetteket. Lacival és Folóval régen cukkoltuk egymást, kinek születik fia, kinek leánya. Ők várták, én távozásomkor nem tudtam, hogy lehetséges-e. Ezért kiáltottam Laciéknak, akik még nem kaptak hírt, s így én a fiammal „előnyben” voltam.

Május érkezésének ünneplése a kapott és a még várt lapok reményében vidáman kezdődött. Héczey Nándi remekelt. Valahonnan szerzett egy harmonikát, s azon játszott a fülbemászó, állítólag saját szerzeményét: „Májusban az élet új tavaszra ébred... Mert május van, mert május van és májusban mindenki szerelmes.” Rövidesen a tábor slágere lett. Az ünnepségen énekelt Solt Pali vezérkari százados. Ekkor derült ki, milyen iskolázott a hangja. Ormándy Vendel százados is kitett magáért, de a fő szám egy orosz dal volt, amely óriási derűtséget és tapsot váltott ki szövege miatt: „kultúra, ura, ura...” Többször megismételtettük, s ezt a részt mindig lelkesen megtapsoltuk.

A fénypontot azonban az újabb postaosztás jelentette. Pálffy Laci is kihúzta magát, mert neki is fia született. Foló kapta meg legutoljára a hírt, hogy „csak” lánya van, pedig ő is fiút szeretett volna. Ráadásul valaki megkérdezte nagy komolyan: „S megtartottátok?” A gazdagok közé számítottam, mert Klárimtól még két lapot kaptam, így összesen hármat, édesanyámtól pedig kettőt. Elmondhattam, hogy boldog vagyok, pedig ezt a szót nem szerettem feleslegesen használni.

Az el nem küldött memorandum

A dandárparancsnoki szemle nagy eseménynek számított, mégsem estünk túlzásba. A körletben rend volt, mint mindig. Oroszainkon azonban rendkívüli izgalom lett úrrá. Naponta mostuk a padlót, lemeszeltük a poloskanyomokat (a kormos fal maradt a felirattal: nicht ärgern, nur wundern), a malacokat is meszes vízzel mosdatták, hogy fehérek legyenek, amikor a tábornok megszemléli őket. Mindenki tudta, hogy a tábornokot megszólítani, netán memorandumot átadni neki tilos. Ezt minden reggeli népszámlálásnál elismételték. A szemléhez a hadifogoly-temető is hozzátartozott, ezért külön brigádot vezényeltek ki a rendbe hozására. A nagy üres mezőn egymás mellett sorakoztak az alacsony hantok. Méltó módon, az adott lehetőségekhez képest nagyon szépen kitisztították, még táblákkal is ellátták a sírokat. Méltán várták a dicséretet. Ehelyett közölték, hogy nem jó, másképpen kell csinálni. Egy tiszt kivonult a csoporttal, s kiadta a parancsot, amely hallatán bajtársaink elhültek. Az eredeti sírokat elplanírozhatta, s a terület túlsó oldalán, ahol közülünk senki sem pihent, hantoltatta föl a sírokat. Mindegyikre számmal jelzett táblát rakatott. Az eredeti sírhelyeket ezután már nagyon nehezen tudtuk megtalálni. A jelképes sírhant alatt bizonyára nyugodott valaki, lehet, hogy finn, lehet, hogy lengyel, magyar katona semmi esetre sem.

Az előkészületek minden elképелést felülmúltak, ezért azután felélegettünk, amikor végre megérkezett a várva várt Moszkol tábornok. Kíséretéhez tartozott Krujkov alezredes, táborparancsnok, Djakov őrnagy és Antonov kapitány. Mi a népszámlálási nagy réten vártuk őt. A tábornok középen megállt, mi vigyázzban fogadtuk a parancs szerint. Tisztelgett, s egyetlen szó nélkül máris hátat fordított. Úgy nézett ki, mint általában az orosz tábornokok, talán csak a feje volt kerekesebb a többinél: elhízott, magas ember. Elvonulása után

igyekeztünk vissza a favágó műhelybe, a többiek is oszoltak. Ekkor azonban nem várt esemény következett. Padányi Zoltán és beosztottai kordonnal biztosították, hogy senki ne közelíthessen a tábornokhoz. Az utat az előző nap a Hanák-brigád által kivágott és földbe ásott fenyők szegélyezték. Kíváncsian követtük a sorfal és a fenyők mögött az oroszokat, amikor a brianszki Szabó Béla Zoltán hadnagy Padányit finoman félretolta – akit ez úgy meglepett, hogy szólni sem tudott –, s máris ott állt Moszkol tábornok előtt. Az orosz csoport meghökkent. Béla köszönt, majd átnyújtotta memorandumát. Krjukov táborparancsnok nyúlt érte, de Béla röviden elintézte: „Nyet! Goszpogyin General!” Moszkol elmosolyodott, átvette és a segéd-tisztjének adta. Akkor még nem tudtuk, mit tartalmaz a memorandum, melyet Béla Szepesváraljai Lajos hadnaggal fogalmazott, s azt sem sejtettük, mi lesz ennek a következménye.

Padányi dühöngött. Stefán alezredes sem lelkesedett. Szabó Béla Zoltánt rövidesen hívták a parancsnokságra, ahol mindazt, amit papírra vetett, szóban el kellett ismételnie. Ekkor még „duráknak”, bolondnak tartották. Béla és Zoltán azt panaszolta, hogy a tiszteket munkára kényszerítik, s ezzel megszegik a nemzetközi jogot. A nürnbergi perben éppen emiatt vonják felelősségre a német vezetőket. A téli ruházat sem kielégítő. A koszt elégtelen, nem adják ki az előírt normát. Béla kérte a tábornokot, nézessen utána, hová került a „megspórolt” produkt. Küldessen valakit azonnal a konyhára, ahová érkezésekor egy kis hordó olajat küldtek, amit kifelejtettek az ételből.

Béla panaszát azzal támasztotta alá, hogy közölte: memorandumának másolatát mozgópostán elküldte Moszkvába a belügyminisztériumba, illetve az angol és amerikai követségre.

A segédtsizt közben megjárta a konyhát, s az olajat valóban megtalálta, így Béla panaszát jogosnak ítélte.

Moszkol tábornok huszonnégy óráig maradt, s csak akkor távozott, amikor Béla megnyugtatta, hogy a másolatokat még nem küldte el. A tábornok elment, de Krjukovot azonnal leváltotta. Helyette segédtsiztjét, Zsukov őrnagyot nevezte ki. Bélát pár napra fogdába zárták ugyan, de ez csak amolyan formai ijesztés volt. Velünk hivatalosan közölték, hogy a magyar tiszteknek a jövőben nem kell dolgozniuk, csak ha ezt írásban kérik.

Ezután sem Djakov, sem Sura nem boldogult velünk. Éltünk jogainkkal, olykor nem is meggyőződésből, hanem azért, hogy bosszantsuk vele immár tehetetlen házigazdáinkat. Az ügy kapcsán

Stefán alezredes és törzse megbukott. Padányit még Stefán leváltotta. Szabó Béla Zoltán ebben semmiféle szerepet nem vállalt, feladatát, a „kovász szerepét” végrehajtotta.

Az új magyar táborparancsnok az emlékezők szerint Rátfay Ödön tüzér alezredes (1895) lett. Kadosa Kiss Árpád Falb Endre alezredesre (1902, Budapest) emlékezik. Mindez 1946. május vége felé történt.

1946 május–júniusában mintegy tizenöten jelentkeztek nyári munkára, egy dohánygyárba. Úzte őket a szabadságvágy.

A csoportból Makranczy Béla főhadnagy nem dolgozott a többiekkel együtt. Különleges műszaki érzékkel, kezűgyességgel rendelkezett. A környék valamennyi óráját, gramofonját ő javította – produkt ellenében. Önálló szobájában az asztal tele volt alkatrészekkel.

A csoport megkapta a produktot, maguknak főztek, a gyár is hozzájárult étkezésükhöz, de tojást és húst nem kaptak. Azt meg kellett „szerezni”. Ezért minden munkát elvállaltak. Kutat fúrtak, eleinte kétszáz, később már ötven rubelért akár. Élvezték a szabadságot: moziba jártak, „felszabadításunkról” szóló filmeket láttak. Patakban fürödtek, s visszaintegettek a kétszáz méterrel feljebb pucéron fürdő nőknek, de azért nem merészkedtek oda.

A dohánygyárban sokféle termék előfordult, még iraki is. Különösen azt szerették, melynek csokoládéillata volt. Szaglászta is rendületlenül. Természetesen sok dohány került „haza”, de nem vált be üzleti forrásnak, mert az oroszoknak inkább mahorka kellett volna.

Egyszer deszkáért mentek teherautóval. A sofőr, amint kiért az útra, megállt, felvette az utazni akarókat, de előbb bevasalta tőlük a szállításért járó tíz rubelt. A fatelep körül nyolc-tíz ház állt. Érkezésükre előkerültek az asszonyok, akik rögtön kicsinosították magukat, csalogatták a férfiakat, de eredménytelenül. Az üzletelés a dohánynal itt sem sikerült. Visszafelé egy koldus kinézésű alak is felkérdezkedett az autóra. Amikor leszállt, Gergely Laci leemelte a sapkáját, s a vásárra vitt dohányt beletöltötte, majd a férfi markába nyomta, aki megdöbbsent arccal nézett utánuk. Nyilván még soha nem kapott ilyen gazdag ajándékot. Laciék vidáman integettek neki.

Egy másik alkalommal dohányvágó gépért mentek a vasútállomásra. Az igen nehéz berendezést a rámpáról valahogy áttolták a teherautóra, de nem sikerült középre állítani, ezért a teherautó féldalra billent. A helyzetet úgy segítettek, hogy az ellenkező oldalra ültek a foglyok, s ezzel ellensúlyt képeztek. Így vitték be a gépet a gyárba, ahol az orosz nem sokat problémázott a levétellel: ledöntöt-

te a homokba. Ezután szétszedték, az alkatrészeket a rámpára rakták, melyek azonban két nap alatt eltűntek. A gép sohasem indult be... A deszkák nagy része is igen hamar eltűnt.

A kinti csoport tagjai nem sokat tudtak tábori életünkről, mi pedig az ő szabad életükről. Az egyik reggel azonban teherautóra rakták, s behozták őket a táborba. Elkeseredés ült az arcukon. Makranczy asztala ott maradt az alkatrészekkel, amelyeket nyilván senki nem rakott többé össze. Június 10-ét írtuk. Az egész tábort megfoghatatlan idegesség szállta meg. Valószínűleg házigazdáinkról ragadt át ránk, akik feltűnően gyakran jelentek meg közöttünk. A hadifogoly érzékeny, és rögtön szimatol. A hazaszállítás reménye is felvilant néhány percre.

Feltűnő volt a dohánygyáriak érkezése is, de ők sem tudtak semmit. Ekkor futótűzként terjedt el a hír, hogy többen megszöktek a táborból. Mindenki találgatott, mindenki kíváncsian nézett szét a csoportjában. Megjelentek az oroszok, és megkezdődött a rendkívüli népszámlálás. Nem volt könnyű feladat számukra. Ekkor már mi is akcióba léptünk. Az ide-oda surranók miatt a létszám sehogy sem akart stimmelni. Egyszer több, másszor kevesebb volt a hadifoglyok létszáma. Elérkezett az a pillanat, amikor már valóban idegesen számoltak bennünket, nekünk pedig kaján örömet okozott a játék és a feladat, hogy a szökevényeknek ezzel is időt biztosítsunk.

Már ránk sötétedett, amikor – a számlálással nem boldogulva – névsorolvasást rendeltek el. Előkerült a nagykönyv, s akinek a nevét olvasták, annak a rétről a barakkjába kellett mennie. Így derült ki, hogy Gál Béla hadnagy, Antonov tolmácsa és még három tüzértiszt hiányzik: Hanák Sándor tüzér százados, Szakoly (Szabolcs vm), Péterdy Márton tüzér százados (1913), Gerjen (Tolna vm) és Néveri László tüzér zászlós (1918), Guta (Komárom vm.), tanító.

Szállingóztak a hírek, eleinte főként rémhírek, lassan azonban kirajzolódott a valóság. Gál Béla orosz tiszti egyenruhában vitte haza a három hadifoglyot. Pár nap múlva Djakov bejelentette, hogy a szökevényeket útközben agyonlőtték. Hittük is, nem is. Azután közvetítő útján üdvözlőlap érkezett, melyben Hanák Sanyi hazaérkezéséről kaptunk hírt, s hogy szeretettel gondol ránk. A szökés részletei egészen 1989-ig homályban maradtak előttem.

1954-ben kerültem haza, s a Kőbányai Gyógyszergyárban segéd-munkásként tudtam elhelyezkedni. Egyszer hazafelé ballagva megszólított Bőjtke Ernő uzmányi zászlós. Felhívta figyelmemet Bársony (Grieshaber) Bercire, aki Hanákékat átsegítette a határon. Berci

Nagykárolyban élt, 1946-ban tizennyolc-tizenkilenc éves lehetett. Táviratot kapott Máramarosszigetről, hogy jöjjön, mert valami munka vár rá. Berci ment is, és a két civilt, amikor az lehetővé vált, áthozta a határon.

A Gálék szökése okozta szenzáció lassan elült, s talán a nyolcadik napon már minden a régi kerékvágásban ment tovább. Útnak indították a fakitermelő csoportot is, Eszenyi János százados vezetésével. Velük majd 1949-ben találkoztunk Voronyezsben.

A szökés

Hanák Sándor elbeszélése alapján íme a szökés története:

Péterdy Mártonnal évfolyamtársak voltak. Hanák és Néveri rohamtüzérek. Vidám, derűs, bort szerető emberek, akik leginkább a szabadságukat féltették. Amint fogságba kerültek, máris azon törték a fejüket, hogyan szökhetnének meg. Nem bíztak a „debreceni igazolás”-ról szóló híreknek, mint mi, s velünk együtt még százezrek, hanem azonnal a maguk útját járták.

Első szökésük „majdnem” sikerült. Foksányban, amikor a drótvágó ollóval a kerítés tövében feküdtek, szerencsétlenségükre az orosz őrök kutyával éppen azon az éjszakán teljesítettek először szolgálatot. A második kísérlet sem sikerült jobban. A foglyokat szállító vonat nyílt pályán vesztegelt. Az őrök megengedték, hogy a foglyok leszálljanak, szükségüket elvégezzék. Ők ketten az ellenkező oldalon álltak, amikor egy szerelvény haladt el mellettük nyugati irányba. A két tüzér összenézett, s máris dobták kenyérszájkjukat egy üres vagonba. Már léptek volna fel a lassító szerelvényre, amikor feltűnt egy orosz, s hangos davajozással biztatta őket, hogy menjenek vissza eredeti helyükre. Nem sikerült, nézett össze szomorúan a két piros parolis. Óriási „előnyük” volt, hogy megszabadultak minden terhüktől, s a zablóknak már nem volt mit elvenni tőlük.

Uzmányban még meg sem szokták a tábor levegőjét, a csókákkal még meg sem barátkoztak, máris a szökésről álmodoztak. Tervszerűen készültek, a sikertelen kísérletek nem csüggesztették el őket. A szabad mozgás, a táboron kívüli levegő és a krumpiszerzés lehetősége vonzotta őket. Minden munkát elvállaltak, egyszeriben mindenhez értettek.

Első dolguk a pénzszerzés volt. Az ötletet tulajdonképpen az oroszok adták nekik. Hanák Sanyi dzsekije, melyet már a táborban

kapott, megtetszett az egyik falusi orosznek. Tizenöt rubelt ígért érte. Sanyi odaadta, s még aznap vett a raktárostól egy másikat tíz rubelért. Máris szert tett öt rubelre. Ez lett az induló alaptőke. Sanyi időnként vett tíz rubelért dzsekit, majd eladta tizenöt rubelért. A raktáros is jól járt, Sanyi is vagyonosodott.

Velük egy időben másik páros is alakult. Gál Béla hadnagy – koltai származású – jól beszélt szlovákul és rövidesen oroszul is. Néveri a cseh Komáromba való volt, s így ő is beszélt szlovákul. Jó barátok voltak. Ők is útra készültek.

Gál Béla Antonovnak, a tábor MVD-s tisztjének lett a tolmácsa, bizalmi embere, anyagbeszerzője. A „névtelen leveleket” ő fordította oroszra, de Antonov undorral söpörte le őket az asztalról. „Ezek vagytok ti, magyarok!” Gál hamarosan nyolcvan kilométeres körzetben szabad mozgást biztosító, úgynevezett raszkonvoj igazolványt kapott, sőt egy nagy búzaraktár őrzésére is kirendelték. Ő vigyázott, hogy az oroszok ne lopjanak. Béla még újonc volt ezen a téren, s bizony zavarba jött, amikor egy orosz azzal a kéréssel fordult hozzá, hogy adjon neki egy német csajkányi búzát. Bambán állt, de az orosz biztatólag egy tíz rubelest nyomott a zsebébe. Béla tanulékony volt, egyre inkább vagyonosodott; kialkudott ár lett: egy csajkányi búza tíz rubel, s hogy a búza tömege, tehát a halom nagysága ne változzék, minden eladott csajka búza helyébe egy csajka földet tett.

Egy idő múlva kialakult a négyes csapat, s rövidesen Hanák, Néveri és Péterdy is raszkonvoj igazolvánnyal rendelkezett, mely harminc, illetve nyolcvan kilométeres körzetben szabad mozgást biztosított nekik is.

Amikor Béla megtudta – hiszen neki volt erre módja –, hogy a táboron belül átcsoportosítás lesz, mert két barakkot a „japánszék” részére kell rendbe hozni és átadni, a zavaros, mozgalmas napokat tekintette a legalkalmasabb indulási időpontnak. Ekkor már komoly előkészületeket tettek, térképeket tanulmányoztak, élelmet készítettek és minden egyébről gondoskodtak, amiről ilyenkor szükséges.

A tábor a toronynál lévő kapun át lehetett elhagyni, ahol távozáskor felírták, visszaérkezésükre kihúzták a foglyok nevét. Fárasztó, de kitartó hadműveletbe kezdtek az oroszok megzavarására, figyelmük kifárasztására, az ellenőrzés kijátszására. Kimentek a főkapun, beírták a nevüket. Pár óra múlva bejöttek az MVD-s kapun, melyhez csak Antonovnak és Gál Bélának volt kulcsa. Újra kimentek a főkapun. Az őrség csodálkozott, hiszen papíron ők még kinn tartózkodtak. Ezt naponta többször megismételték, a végén az oroszok már

csak legyintettek, amikor meglátták őket. Már ki se húzták a nevüket, ezért az esti népszámláláson nem is jelentek meg, hiszen a létszám stimmelt, a beírás szerint táboron kívül voltak.

Végre elérkezett az indulás pillanata. Az MVD-s kapu fölött – közreműködésük eredményeként – kialudt a villany. Sürgősen meg kellett javítani. Gál megnyugtatta Antonovot, hogy van itt egy három fős villanyszerelő brigád, azonnal munkába állítja őket. Hanákék lázas tevékenységbe kezdtek. Kimentek, bejöttek, de a kapusnak mondták, hogy ne húzzák ki őket, mert azonnal mennek ki újból. Serénykedtek, komoly munkát mímeltek, holott tudták, hogy csak a körte van kissé kicsavarva. Bejöttek az MVD-s kapun egy létráért, s azzal büszkén távoztak a főkapun. Az őrség már nem törődött ezekkel a „komolyan dolgozó emberekkel”.

Az istállónál találkoztak. Az ételmisszercesomag már össze volt készítve: egy USA vajas konzervdobozban a kalóriaérték szerint kiszámított táplálék. Naponta három-három kanálnyi adag. Ez lisztből, tisztítatlan barna cukorból és olaj keverékéből állt. Gál Béla orosz tiszti öltözéket és sapkát viselt. A többiek munkaruhában indultak az uzmányi állomásra. Béla a „foglyokkal” felszállt a Voronyezs felé induló vonatra. Foglyaival kimondottan gorombán bánt. Beszélgetett az utasokkal, elmondta nekik, hogy három hadifoglyot visz munkára.

Tudta, hogy a vonat végállomása Voronyezs. A Don folyó jelentette a választóvonalat a nyugatról és keletről érkezők számára egyaránt. Ezt a vonalat csak megfelelő engedéllyel lehetett átlépni. Ha át akartak kelni a Donon, akkor át kellett jutniuk egy másik pályaudvarra. Itt jelentkezett az első nehézség. A pályaudvaron valamennyi utassal együtt besodródtak egy óriási várócsarnokba, amelynek ugyan több kijárata volt, de mindegyiknél őr állt. A három fogoly az egyik sarokban húzódott meg, míg Gál Béla elindult, hogy felderítse, hogyan juthatnának ki. Az oroszoknál sokat számított a határozott fellépés. Béla odalépett az egyik őrhöz, s megkérdezte, a három munkára hozott fogollyal melyik ajtón menjen ki. Az megmutatta, mire Béla valósággal lerohanta az ajtó őrét: gorombán maga előtt lökdöste a három foglyot, az őrt pedig felszólította, gyorsan engedje ki őket, mert máris késésben vannak. Erre az őr szó nélkül kinyitotta az ajtót, s ők igyekeztek minél előbb, minél távolabbra kerülni.

Megfordult a fejükben, hogy átússzák a Dont, de Gál és Néveri ezt nem vállalta, így maradt a vonat. A másik pályaudvarra vezető utat térképről megtanulták, s nekivágtak.

Amikor odaértek, éppen indulóban volt egy szerelvény. Gál a mozdonyvezetővel elintézte az utazás költségeit, s fellelegeztek, amikor a híd túloldalára érkeztek. Az első nehézségen túljutottak.

Az SSSR-ben azonban nem úgy közlekednek a vonatok, ahogyan mi magyarok elképzeljük. A vonal szakaszokra van bontva. A szakaszhatárnál csak igazoltatás után lehet továbbutazni.

Már tekintélyes távolságot tettek meg, amikor ismét befutottak egy ilyen „végállomásra”. Az igazoltatáson Gál határozott fellépésének köszönhetően hamar átestek, de a továbbinduló vonatra nem mertek felszállni. Úgy vélték, jobb, ha a következő útszakaszt gyalog, s főleg éjszaka teszik meg. Nyugat felé tartva, egy nagy tábla kalászt választottak ki búvóhelyül.

A hatalmas tábla elnyelte őket, s végre megpihenhettek. Elfogyasztották a napi „vitaminmennyiséget”, s bár nagyon meleg volt, hamar mély álomba merültek. Egy repülőgép hangjára ébredtek fel, s döbbenet figyelték, hogy a gép a fejük fölött köröz, majd egész alacsonyan szállva, továbbrepül. Biztosak voltak abban, hogy észrevették őket. Még inkább a földhöz lapultak, amikor egy második, majd egy harmadik gép jelent meg, s szállt le egészen alacsonyra. Időbe telt, mire rájöttek, hogy a közelben repülőtér van, s a gépek csak a fel- és leszállást gyakorolják.

A nappal valahogy átvészelték, majd sötétedéskor otthagyták a gabonatáblát, és elindultak nyugat felé. A vasútvonalat akarták megtalálni. Ez azonban nem volt egyszerű, mert a vonatok nem töltésen, hanem a sima földön futnak, azaz nem emelkednek ki, nem lehet messziről észrevenni őket. A falvak is igen nagy távolságra fekszenek egymástól. Nappal pihentek, este továbbmentek. Végre feltűnt egy falu. Gál Béla bement az első házba, hogy tejet szerezzen. Egy halálra rémült öregasszonyt talált, aki éppen papsajtot morzsolt, mert abból akart kenyeret sütni. Sajnos ő nem tudott tejet adni, de biztatta, hogy menjen csak a falu közepén lakó párttitkárhoz, mert annak van. Béla természetesen oda nem zörgetett be, sőt a falut is megkerülték, mert félték, hogy a kutyaugatás esetleg felriasztja a falusiakat. A faluban azonban egyetlen kutya sem volt, így sikerült észrevétlenül továbbjutniuk.

Végre megtalálták a vasútvonalat, s most már csak olyan lakott helyet kellett elérniük, ahol esetleg megáll egy-egy vonat, illetve azt akarták megfigyelni, milyen időközönként közlekednek a járatok.

Egy falu szélén lapultak, amikor megérkezett a szerelvény, s mivel az állomás éppen a község szélén volt, a vonat úgy állt meg, hogy egy

nyitott vagon szinte hívogatóan csalogatta őket. Több se kellett, máris a vagonban voltak, de azt már nehéz lenne eldönteni, hogy ki lepődött meg jobban, a „négyek bandája” vagy a vagonban utazók. Kiderült, hogy a vagonban hazatérő lengyel zsidók utaztak, akiket meg kellett nyugtatni, mert azok bizony igen gyanús szemmel nézték őket. Béla megmagyarázta, hogy három társa hős partizán, akiket most kísér haza. A zsidók igyekeztek német szóra bírni őket, németül tettek fel nekik kérdéseket. Gál és Néveri nem tudtak németül, Hanákék pedig csak magyarul értettek. Ez is gyanút kelthetett, de Gálnak vágott az esze, s kézzel-lábbal megmagyarázta, hogy ennek az az oka, hogy mindkettő (Hanák és Péterdy) kassai, anyjuk magyar, az apjuk régen elhagyta őket, de nagyon hős partizánok. A zsidók lassan feloldódtak, sőt enni is adtak nekik, de azért az első állomásnál egyikük csak előrement, s jelentette a szerelvény parancsnokának, egy századosnak, hogy vagonukban gyanús idegenek utaznak. A százados emelt hangon szólította fel Gált mint orosz tisztet, hogy igazolják magukat. Béla kitartott amellett, hogy partizánokat visz haza. Az előző állomáson leszálltak vízért, s közben elment a szerelvény, azért vannak itt. Gál határozottsága és ahogy az igazoltató századosot lökdöste, s hogy megmutatta a raskonvoj igazolványát is (a többieknek odaszólt, hogy csak akkor mutassák meg a magukét, ha ő visszakapta), végleg meggyőzte a századosot arról, hogy „ezek jogosan vannak itt”. Sőt előre vitte őket a szeneskovcsira, ahol már egy sztarsina, törzsőrmester utazott, és a lelkükre kötötte, le ne szálljanak innen, itt már biztonságosan utazhatnak.

Kurszknál újabb igazoltatás következett. Mindenkinek, még a sztarsinának is le kellett szállnia, de Hanákékat figyelmeztette, semmilyen körülmények között ne hagyják el a helyüket. A vonat rövidesen vitte őket tovább. Amikor végre feltűnt Lemberg, kezdtek kissé megnyugodni, sőt reménykedni, hogy ez a vállalkozásuk talán sikerül.

Lemberget széles, meredek vasúti töltés öleli körül, azon éri el a vonat a pályaudvart. Hanákék le akartak ugrani, amikor lassított a vonat, mert félték bemenni a főpályaudvarra, de Gál Béla leszavazta őket. A lebergi pályaudvar hatalmas, rengeteg vágánnyal. Gál elindult felderítő útjára. Három társa addig egy mozdony nélküli szerelvényben húzódott meg. Itt lapultak, s ugyancsak idegeskedtek, mert Béla csak nagysokára került elő. Megtudta, melyik vonat indul Kárpátaljára. Egy cséplőgép-szekrényeket szállító szerelvény volt az, Bátor célállomással. Ott rostokolt, mozdony nélkül, nem is messze

tőlük. Az indulás idejét nem sikerült megtudakolni. Egy lapos vagonon két cséplőszekrény fért el. Az egyikben Gál és Néveri, a másikban Hanák és Péterdy húzta meg magát. Több mint egy napot várakoztak így, amikor a vagonokra végre rákapcsolták a mozdonyt, s elindultak. Nappal kibírhatatlan meleg volt, de éjjel kibújtak, s akkor már kellemes volt az utazás.

Az egyik éjszaka, valahol Kolomea vagy Stanislau környékén a vonat váratlanul, számukra kimondottan előnytelen helyen megállt. A vagonnal szemben, ahol ők éppen békésen lógatták a lábukat, egy orosz őrszem állt. Az oroszok nyilván őriztek valamit. Elbújni már nem lehetett, az őr azonnal észrevette őket, s éktelen kiabálásba kezdett. Gálék mutatták igazolványaikat, az őr „értelmesen” nézegette, amikor a vonat hirtelen rántott egyet, és továbbindult. Hanák Sanyi önkéntelen mozdulattal kikapta az őr kezéből az igazolványokat. A vonat rákapcsolt, s robogott tovább.

A Kárpátok közelében, majd pedig a hegyek között hűvösebbek és ezáltal elviselhetőbbek lettek a nappalok és az éjjelek. Az időnként megálló szerelvényre már többen felkapaszkodtak, főleg civilek. Az egyik kíváncsi utas bepillantott a szekrénybe, és fölfedezte a Hanák-Péterdy kettőst. Trebusánál (Fehérpatak) a vonatot katonák fogták közre. Mindenkit leszállítottak, igazoltattak, s igazi örömmel az volt, amikor a Hanák-kettőst megtalálták. A további kutatást abbahagyták, nem gondolták, hogy még valaki rejtőzik ott. Gálék így szerencsésen továbbutaztak, majd Rahón leszálltak a vonatról, s haza is jutottak.

Hanákék tehát lebuktak. Nem titkolták, hogy hadifoglyok. Rahóra szállították őket. Nagyon udvariasan beszéltek velük, sőt a kihallgató elismerően tekintett a két vakmerő szökevényre, akik hazájuk küszöbén buktak le. A két bús magyart fogdába zárták, majd pár nap múlva Máramaroszigetre szállították, ahol természetesen szintén fogdába kerültek.

Máramaroson a régi laktanya, a hazatérő hadifoglyok utolsó határon túli állomása fogadta őket. Bizony alaposan le voltak törve, mert sorsuk teljesen bizonytalanra vált. Innen kijutni reménytelennek látszott. A fogda ablakán kitekintve a kinti világból csak egy állandóan ott sétáló lábat láttak, míg annak tulajdonosa egyszer csak lehajolt és megszólalt: „Önök a szökött magyar tiszték? Hová valók?” „Debrecenbe”, válaszolta Hanák, mert az közelebb esett, s ismertebb volt mint faluja, Szakoly. A láb tulajdonosa egyszerre lelkes lett: „Holnap utazom Debrecenbe. Hozok papírt és ceruzát. Írjon a fele-

ségének, még holnap postára adom.” A hazatérő zsidó férfi beváltotta ígéretét.

Talán a harmadik napon a német táborparancsnok-helyettes Hanák Sándort kereste. Levelet hoztam Kurttól, mondta jelentőség-teljesen. „Itt van papír és ceruza, írja meg a választ, visszajövök érte.” Sanyinak fogalma sem volt arról, ki lehet az a Kurt, a német tehénpásztor, annál inkább érdekelt a Kurt által feleségétől kapott levél. Az asszony, amikor megtudta, férje hol tartózkodik, azonnal Máramaroszigetre utazott, megvesztegette Kurtot és a táborparancsnok-helyettest, így jutott be az üzenete. A következő levél már térkép vázlatot és egy címet tartalmazott, ahová Hanákék igyekezzenek valahogy eljutni, s ott már várják őket. Nagyobb mennyiségű dohány és cigaretta is érkezett, ami akkor komoly valutának számított. Hogy arany vagy cigaretta volt-e az ára, majdnem lényegtelen – egyszer csak hívatta őket az orosz táborparancsnok-helyettes. Megnyugtatta mindkettőjüket, hogy napokon belül indul egy beteget szállításra szolgáló szerelvény, amellyel ők is hazajuthatnak, a fogdába se kell visszatérniük. Ezt biztató jelnek tekintették, de azt már nem, amikor másnap az orosz táborparancsnok elé kerültek, aki közölte velük, hogy intézkedett, s már jönnek értük az orosz katonák, akik visszaviszik őket Uzmányba.

Világos volt, hogy a legrövidebb időn belül ki kell jutniuk. Felderítették, hogy az érkező hadifogoly-szerelvények a laktanyától messze állnak meg, onnan kísérik be a hadifoglyokat a táborba. A szerelvényen lévő produktot pedig egy keskeny vágányú pályán, csillékben szállítják be a lágerba.

Éppen megérkezett egy szerelvény. A hazatérésre kijelölt csoportból ötven embernek kellett kimenni és az élelmet beszállítani. A közeli biztos szabadulás tudatában alig akadt önként jelentkező. A kijelöltek közül Hanákék kinéztek két savanyú arcút, s felajánlották nekik, kimennek helyettük dolgozni. Azok végigmérték kettejüket, s még csak válaszra sem méltatták őket. Sanyi berohant a szállására, és két nagy csomag dohánnyal, cigarettával sietett vissza. „Nézzék, maguknak mindegy, hogy ki megy ki. Ezt fogadják el” – s odanyújtotta a valutát. Erre azok szó nélkül kiléptek a sorból. Hanákék pedig már tolták is a kiskocsit. Működésük nem volt hosszú életű. Percek alatt a vagon túldoldalán teremtek, és máris rohantak a vázlat alapján megadott címre. Tudták, egyetlen percet sem szabad veszíteniük, hiszen nyilván hamar fölfedezik szökésüket.

Valósággal beestek a megjelölt házba, ahol már várták őket. A város is tudomást szerzett a szökésről, sőt arról is, hogy az örök kutyákkal keresik a hadifoglyokat. Egyetlen biztos hely jöhetett számításba, a csirkeól padlása. Istentelenül büdös, de biztos hely, ott nem kapnak szagot a kutyák, nyugtatták őket a háziak, és rájuk zárták az ajtót.

Később élelmet és innivalót adtak be nekik. Másnap egy ismeretlen arc nézett be hozzájuk, s közölte, hogy mindjárt hozzák a borotválkozó eszközöket. Újabb személy adta be a kést, a vizet, a tükröt és az ecsetet. Megint másvalaki a ruha- és cipőméretük felől tudakozódott. Talán a harmadik napon egy másik férfi jelezte, hogy magával viszi őket, mert fénykép készül róluk. Rövidesen kezükben volt az igazolvány, mely szerint ők román állampolgárok. Sanyi például Temesváron született...

Nemsokára már a buszmegállónál várakoztak. Leponyvázott teherautó vette fel őket. Egy fiatal egyetemista, Bársony Berci kísérte őket. Ő volt az egész akció szervezője. A teherautón nem kerültek egymás mellé. Sanyi két orosz katona között, Péterdy pedig majdnem az autó végén, a mások oldalán foglalt helyet. Csöndben várakoztak, s csak akkor lélegeztek nagyot, amikor a jármű végre elindult. A leponyvázott autóban nem tudták, merre járnak. Jó ideje utaztak, lélekben úgy érezték, közel már az otthon, amikor az autó váratlanul megállt. Kint hangos kiabálás kezdődött, majd felcsapódott a ponyva, és két orosz katona mászott fel. Egyenesen Hanákhöz léptek, aki „na itt a vég” gondolattal nyúlt bizonytalan mozdulattal a zsebében lévő igazolványért, mely már régen elavult, hiszen csak Uzmány nyolcvan kilométeres körzetére volt érvényes. Az orosz azonban rá se nézett a papírra, csak legyintett, s a Hanák mellett ülő két orosz katonát igazoltatta. Az autó újból elindult. A vezető ifjúval hármásban érkeztek az indító állomásra, Nagykárolyba, ahol a házigazda barátságosan rázta meg a kezüket. „Ideje, hogy megjötték, a csősz már nagyon várja magukat.” A csősz mosolyogva mondta: „Nézzék, ott a faszor, a határ. Azon túl már Magyarország. Úgy igyekezzenek, hogy a patrul (a járőr) most ment el, egy óra múlva jön vissza. Ezalatt át kell jutniuk.”

A távolság nem volt nagy, mégis nehezen tették meg. A kapott cipő szűk volt, rémesen törte Sándor lábát, de menni kellett. Végül szerencsésen átértek, addigra Sanyi lába csupa seb és vér volt. Egy kis akácoshoz húzódtak be, és percekben belül már aludtak is.

Nem sokkal azután, hogy a nap az ég alján szétszórta első sugarait, a két szökevény már talpon volt. Egy közeli érben alaposan kiáztatták lábukat, szemükből kimosták az álmoságot, s abban a reményben indultak a közeli országút felé, hogy találnak valamilyen alkalmi járművet, amellyel gyorsabban tehetik meg hazáig az utat. Nem egy tehénfogat ment el mellettük. A nyírbátori vásárba tartottak, de kímélni akarták az állatokat, s nem vették fel a két fájós lábú vándort. Végül gyalog indultak neki, majd amikor a cipő már elviselhetetlen volt, Hanák százados úr lehúzta, és a padkán, mezítláb tette meg az utat hazáig, ahol óriási örömmel fogadták őket.

Jó volt otthon lenni, szabadnak érezni magukat. A százados úr hazérkezésének híre futótűzként terjedt el. Volt aki örült, de akadtak más vélemények is. „Persze, a tiszt urak hazakerülnek, a szegény legény bezzeg továbbra is fogoly marad.” Sándor sógora akkor éppen egy titkárnőnek udvarolt, akinek lehetősége volt egy előző hazatérő névsor végére odaírni Hanák és Péterdy nevét, s ezzel együtt igazolást is kaptak. Most már nyugodtabban közlekedhettek.

Hanák ezután Debrecenbe utazott, hogy fölkeresse lakását, otmaradt holmiját, s amit lehet, igyekezzen visszaszerezni. Sándornak semmije nem maradt. Még a fehérneműje is a sógoráé volt. Debrecenben azután kiderült, hogy amíg le nem igazolják, egyetlen hivatal se áll szóba vele. Ezen ne múljon, gondolta, és máris indult a katonai parancsnokságra. A kapuőr eligazította, hogy menjen fel a 202. számú szobába, ahol az alezredes úr majd mindenről tájékoztatja. Az alezredesi székéből mosolygós arccal állt fel Sándor egykori katonája, akinek gyakran adta oda három lóva közül az egyiket, hogy futtassa meg. Kneusel Herdlicskó udvariasan, egykori előljárójának megadva a tiszteletet, fogadta Hanákot, és megnyugtatta, hogy az igazolással minden rendben lesz. Átadta az íveket. Sanyi megnyugodott; mindjárt kitöltötte, s be is adta őket. Pár nap múlva már kézbesítették is az értesítést, hogy mikor jelenjen meg.

Az igazoló bizottság egy nagy asztal körül fogadta. Amikor Sanyi megmondta a nevét, az egyik székről felugrott Szabó elvtárs, a Polgári Demokrata Párt küldötte, Sanyi egykori kerékgyártója, s mielőtt még bárki megszólalhatott volna, lelkesen köszöntötte, majd a bizottság felé fordult: „Kérem, Hanák Sándor százados úr nagyszerű ember. Itt nem kell tárgyalni. Őt csak igazolni lehet. Én vállalom érte a felelősséget!” A többiek elhültek, hiszen ezek után nem lehetett mit kérdezni. Sanyit kiküldték, majd pár perc múlva behívták, s közölték vele, hogy akiről Szabó elvtárs ilyen lelkesen nyilatkozik, azt

természetesen leigazolják. A papír már a kezében volt, amikor a bizottság egyik tagja megkérdezte, hogyan került haza. Kíváncsian várták a választ. „Hát Uraim, megszöktem!” A bizottság egyszeriben felbolydult, riadtan dugták össze a fejüket. „Megszökött?” – kérdezték rémülten. „Igen – folytatta Sándor –, de amikor Huszton az oroszok elfogtak, parancsnokuk azt mondta, hogy aki ilyen bátor, és ekkora utat megtett, az megérdemli, hogy szabad legyen. Így kerültem haza!” A bizottság arca erre felderült. „Hát igen, ez a szovjetek nagylelkűségének, gavallériájának a példája. Így egészen más. Hiába, nagyszerű emberek a szovjetek” – és boldogan, immár megnyugodva, mosolygós arccal rázták Sándor kezét.

Hát ez megvan, gondolta Sándor, és az igazoló papírral a kezében elindult egykori lakására, hogy visszavegye attól, aki távollétében elfoglalta. A „tulajdonos” azonban akadékoskodott: „Nézze uram! Tőlem mindent elvettek. Én meg magától. Kvittek vagyunk. Nem adok vissza semmit. Különben is, az igazolása csak katonai, azaz szakmai. Önnek még a várostól is be kell szereznie az igazolást!”

Ha ezen múlik, gondolta a járatlan Sándor, és máris indult a Városházára a szükséges papírokért. Váratlanul érte egy rendőr közszöntése. „Jó napot kívánok, százados úr!” Kiderült, hogy egykori katonája, aki lelkesen kísérte el Sándort. Megkapta a nyomtatványokat, kitöltötte őket, de amikor a bizottság elé került, ahol az elnök Selyem elvtárs, az „itt a piros, hol a piros” elnevezésű, csaláson alapuló játék ismert személyisége volt, olyan gúnyos megjegyzéseket kellett volna zsebre vágnia, ami nem ment. Sanyi ugyanis naivan beírta kitüntetéseit, többek közt a vaskeresztekét is. „Látom, büszke a kitüntetéseire. Nocsak, vaskeresztjei is vannak? Talán maga Hitler tűzte a mellére?” – cukkolta Selyem elvtárs. Erre Hanák százados megmondta a véleményét: ne gúnyolják őt, amit kapott, azért megharcolt, meg is sebesült, kitüntetéseit nem fűtött szobában, íróasztal mellett szerezte... ezek után nem meglepő, hogy nem igazolták. Így lett belőle többször feljelentett, megbírságolt kulák, aki lovait árusította, majd lakatos, s amikor felesége birtokától végleg „megszabadult”, felkerült Budapestre.

A japanszkek

Hanák története után térjünk vissza a táborba. 1946. június 18-án favágásra vonult ki egy brigád. Ha valaki túl akarja élni a fogságot, fontos, hogy humorérzéke a legnehezebb időkben se hagyja el. Ezért mindig előfordult valamilyen csínytevés, amelyen az, aki nem járta meg a hadifogságot, nyilván csak mosolyog, netán megbotránkozik.

Borbély Zoli egyik tréfájának a Mandel ragadványnevű Mogyorósy Károly lett szenvedő alanya. A kísérő őr barátságos, beszélgetésre kapható ember volt. Borbély Zoliban feléledt a kisördög, s egyik alkalommal, amikor az orosz mellette ült, figyelmeztette, hogy Mandelra vigyázzon, kímélje, mert az „jevrej” (zsidó) és „propagandiszt”. Az orosz megértette, s ettől kezdve rászállt Karcsira. Ahol nehezebb fát látott, azonnal rámutatott Karcsira: „davaj Mandel”. Karcsi nyögött, s ha a többiek segíteni akartak neki, az őr nem engedte. Mandel szegény egyfolytában szidta az oroszot, nyögött a fák súlya alatt, s nem tudta, hogy mindezt Zolinak köszönheti. A Mandel név annyira ráragadt, hogy egyik alkalommal lehívták a parancsnokságra, s megkérdezték tőle: miért tagadta le, hogy zsidó.

Az oroszoknál 1946 nyaráig eltöltött másfél év – úgy látszik – kevés volt ahhoz, hogy megtanuljunk oroszul gondolkodni. Moszkol tábornok látogatása után a hangulat sokkal oldottabb, öntudatunk pedig nagyobb lett. A kapu melletti két barakkot átcsoportosítással kiürítették, annak felújítását tervezték. Azzal indokolták, hogy oda más foglyok jönnek, s mi ismét csak naivan arra gondoltunk, ez azt jelenti, hogy szabadulunk. A fogoly-logika szerint a háború befejezése után egy évvel csak hazafelé vezethet az út.

Ezért jelentkeztek tömegesen a felújító brigádba, s majdnem versengve ment a munka. A külső-, belső vakolás, festés, meszelés, a tetőzet megjavítása rohammunkával idő előtt elkészült, s azt hiszem, az oroszok is elcsodálkoztak, amikor a két ócska, tönkrement épület megfiatalodott. Az asztalosmunkák is szépen haladtak. A padló kicserélésével egy időben készültek el az egyemeletes, négy személyes priccsek. Szép és tágas lett a belső tér. Kényelmesen lehetett mozogni benne. Középen jutott hely az asztalnak és a padnak is.

Ekkor már tudtuk, kik lesznek az utódok: japanszkek! Szegény japánok, gondoltuk, s lehet, hogy éppen rájuk való tekintettel csináltuk olyan szeretettel a szobákat. Augusztust írtunk, amikor a két épület elkészült, mi pedig lélekben már csomagoltunk, mert a hírek szerint már készítették a kétszersültet, s ez – tapasztalatunk szerint –

a szerelvények indulásának biztos jele volt. A vonat azonban – mint mindig – most is késett. Közben váratlanul megérkeztek a „japánszik”. Ugyancsak meglepődtünk, mert nem japán katonák érkeztek, hanem tíz-tizenégy év közötti orosz gyerekek, sárga evezős trikóban és sárga klottgatyában, kopaszra nyírva. Mind elítélt volt, tele izzó gyűlölettel. Rövidesen megtanultuk, miért ragadt rájuk a japánszki név.

Kurszkból és Voronyezsből érkeztek kisebb csoportokban. Ők kapták az új szállást, és vidáman, otthonosan mozogtak a táborban. Eleinte tartottunk tőlük, de ők megnyugtattak: ti is foglyok vagyok, nektek nem kell félni, de a nemciknek elvágjuk a torkát. A németek be is zárkóztak, s állandó őrséget tartottak barakkjuk bejáratánál. Közöttünk szabadon cseleltek, kézzel-lábbal magyarázva még szóba is elegyedtünk velük. A táborban látszólag békesség uralkodott. Az orosz vezetőség is respektálta a fiúkat, kettesével mertek csak közéjük menni. A gyerekek szeme villogott a gyűlölettől, ha megláttak egy orosz. Olyan ajánlatot is tettek, hogy mondjuk meg, melyik tiszttel van bajunk, azt ők kinyírják. Nevetéssel háritottuk el a megisztelő ajánlatot, bár nem ártott volna, ha Djakovot vagy Surát egy kicsit megtépik, de úgy gondoltuk, nem jó ilyesmibe belekeveredni.

Érkezésük után egy héttel olyan jelenetnek lehettünk tanúi, amilyet korábban elképzelni, utána pedig elfelejteni nem tudtunk. Az egyik nap ebéd után kitört a „gyerekek háborúja”. A két – „japánok” lakta – épület között megtörtént a hadüzenet. Az orosz parancsnokság munkára akarta szorítani őket. Az egyik csoport hajlandó lett volna rá, a másik nem. A harc nem játék volt, hanem vérre ment. A Sztálin-szobor környékén, tehát a barakkon kívül folyt. Ütötték, tépték, verték egymást, kövekkel, téglákkal dobálóztak. Orosz nem mert a közelükbe menni. Mi félkaréjban álltunk mint semleges nézők, s figyeltük az elkeseredett harcot. Amikor abbamaradt a küzdelem, a szesztrák bekötözték a sebesülteket, s pár napig béke uralkodott. Ebben a csendes időszakban két szesztra besétált a barakkjukba, a tisztaságot ellenőrizni. Visítva, alaposan megtépett ruházattal, órájukat is elhagyva, fejvesztetten menekültek, s örültek, hogy egyáltalán kijutottak. Többé nem is merészkedtek közéjük.

Ugyanebben a „békeidőben” Wernke Arisztid (1919) zászlós borbélyfelszerelése eltűnt a barakkból. Neki ez volt a kenyere, s mivel előzőleg jártak ott „gyerekek”, összeszedte bátorságát, és elment hozzájuk. Megkereste a parancsnokukat, elmagyarázta, hogy mi történt, s kérte, hogy adják vissza a felszerelését. A parancsnok megér-

tette, s felszólította Arisztidet, fél óra múlva térjen vissza. Arisztid az adott időpontban hozzájutott a holmijához. A sarokban ott nyögött egy alaposan helybenhagyott srác. „Nézd meg, hogy nem hiányzik-e valami!” – biztatta Wernkét a gyerekfőnök. Arisztid megnézte, majd közölte, hogy mit nem kapott még vissza. „Na, akkor menj csak egy kicsit ki.” Pár perc múlva ott volt a hiányzó darab, de a srác már nem ült, hanem megkínózva feküdt. „Mondd meg a társaidnak, hogy legyenek nyugodtak, nem fog többé ilyesmi előfordulni, mert fogoly fogolytól nem lop. Ne félj, ez már megtanulta.” S a fekvő, összevert fiúra mutatott.

A béke nem tartott sokáig. A harc egyre vadabb és tartósabb lett, s fogvatartóik ellen irányult. Lesték a kaput, s a gyanútlanul belépő oroszokat téglazápor fogadta. A második vagy harmadik küzdelemben megsérült az egyik csapat vezére, olyannyira, hogy azonnal a gyengélkedőre kellett szállítani. A gyanútlan szesztra éppen a sebeit kötözgette, amikor az ellenséges csoport néhány tagja betörte az ablakot, a szesztra visítva menekült, s mire az oroszok előkerültek, a vezér már halott volt. Leszúrták, majd elmenekültek.

Ezek a „gyerekek” valamennyien elítéltek voltak, a legkülönbözőbb vétségekért kerültek ebbe a táborba: az egyiknek az édesanyja mint beteg nem kapott élelmiszerjegyet, a fiú erre kenyeret lopott, hogy a család éhen ne haljon. Öt évet kapott. A másik megerőszkolt egy tízéves kislányt, majd leszúrta... Lopás, garázdaság, a munkahely elhagyása szerepelt a bűnlajstromukon. Félelmetes bandává szerveződtek, gyűlöltek, öltek, nem ismertek kíméletet. Így lettek a félelmetes hírű japánok nyomán „japánszkek”.

A priccsek már régen doronggá váltak, a szép szobák ostromok nyomait viselték. A negyedik vagy ötödik csata váratlanul tört ki. Kíváncsian csődültünk ki, a táborba szorult oroszok – köztük Djakov – nálunk kerestek menedéket. A srácok kíméletlenül verték egymást. Ekkorra már az oroszoknak is rendkívül kínossá vált a helyzet, s megakarták fékezni a gyerekeket. A verekedés tetőfokán egyszerre csak kinyílt a nagykapu, s egy orosz tiszt vezetésével szakasznyi fegyveres katona „huri-huri” kiáltással, mint egykor Budán, rohamozta meg a „harcosokat”. A tiszt több riasztó lövést adott le a levegőbe. Valódi háborús jelenet. A nemzetközi jog szerint elképzelhetetlen, hogy fegyveres katonaság törjön be egy hadifogolytáborba. A „huri-huri”-ra a harc abbamaradt, a gyerekek visítva menekültek az épületbe, köztük, illetve barakkjainkba. A megrémült gyerekcsoport egymást taposva igyekezett bejutni az ablakokon, ajtókon keresztül az épület-

be, majd fel a padlásra. Nagy részének sikerült is. Fürgébbek voltak a katonáknál, de akik kint rekedtek, azokat a katonák elkapták, s hátracsavart kézzel, durván rángatva kísérték el őket.

Közben a katonák körbefogták az épületet, s a tiszt felszólította a gyerekeket, hogy jöjjenek elő, s mert nem tettek eleget a felszólításnak, kezdetét vette a valódi ostrom. Ekkor derült ki, hogy a padlás tele van „munícióval”. Repültek a téglák, cserepek és a katonák, akik ezzel nem számoltak, védekezésképpen beálltak közvetlenül a fal mellé. Az orosz tiszt parancsára ekkor a katonák géppisztolysorozatot eresztettek az épületbe. Az üres terem vészesen visszhangzott. Ügyeltek arra, hogy a falba, és ne a padlásra lőjenek. A gyerekek visítása, s újabb téglacerép-tömeg volt erre a válasz.

Djakov sápadtan nézte a hihetetlen jelenetet. Biztosítottuk az életét, s el sem tudtuk képzelni a végkifejletet. Az újabb alkudozást téglazápor követte, végül az örök elővontatták a tűzoltókészüléket a fecskendővel. Ekkor megszűnt a háború. Nyilván a gyerekek is rájöttek az ellenállás reménytelenségére, és újabb alkudozás után lejöttek.

A vezéreket azonnal kiemelték. Most már a „bátor” oroszok, köztük Djakov is, kezdték felkutatni a köztünk rejtőzködő gyerekeket. Akit elkaptak, annak hátracsavarták a kezét, s durván, gyűlölettől fűtve rugdosták, ütötték-verték. A gyerekek kétségbeesetten jajgattak. Az oroszok kitöltötték rajtuk tehetetlen dühüket, majd a táboron kívülre vitték őket.

Amikor egy óra múlva a favágó és felvételező brigád kiment a produktért, a gyerekek ott feküdtek sorban, gúzsba kötözve, hogy mozdulni se tudtak, egyetlen jajszó nélkül, véresre verve.

Leonova nyilatkozata tökéletesen igaz: „Sajnálom, nem lett volna szabad maguknak látni ezt.” A tábort augusztus 20-án hagytuk el, s 1949-ben tértünk vissza Voronyezsbe. A tábor, amint arról értesültünk, akkor még létezett, de oda orosz be nem tette a lábát. A produktot vivő kocsik megállt a kapunál, ott átvették a gyerekek. Egyszerűen a betegek mehettek ki a tábor elé, ahol az orvos megvizsgálta őket.

Ma, amikor 1988-at írunk, az akkor ott legidősebb gyerek ötvenhét éves, lassan nagyapa, nyugdíjas. Mi lett belőlük – a gátlástalan gyűlöletet ismerték, nem is velünk, sokkal inkább saját orosz fajtájukkal szemben.

Százezer fogoly hazaindul

Augusztusban otthon minden virágban pompázott, Klára-napra mégsem tudtam virágcsokrot küldeni, mint 1943-ban vagy táviratot, mint 1944-ben Palánkáról. Ez sajnos „az adott körülmények között” megoldhatatlannak bizonyult. Egy különleges meglepetést azért mégis sikerült útjára bocsájtanom. Dr. Zólyomi Lajos rendőr százados lerajzolt, s ezzel a grafikával küldtem haza ölelésemet, ragaszkodásomat, virág helyett, az én édes kis szöszke fiam mamijának. A küldemény szerencsésen haza is érkezett.

Egy fogoly évessel ünnepel vagy oroszosan: prázdnyikot tart. Az erdélyi bundabélelésemet, amely a sok fertőtlenítés során ugyancsak tönkrement, s mivel hazamegyünk – gondoltam –, s nem lesz rá tovább szükségem, sikerült jól értékesítenem, és élelemmé átváltoztatnom, amiből Széki Pista nagyszerű ünnepi vacsorát készített, s bár ő igazán nem szerette, de ez alkalommal még tejjel is koccintottunk az ünnepeltre, annak egészségére. Lélekben már készültünk Nagyboldogasszony és Szent István királyunk ünnepére. Az elsőt sikerült megtartanunk, de augusztus huszadikát már nem, mert az oroszok mást ütemeztek be erre a napra.

Vége elindult a betegek szerelvénye! Az első százezer hadifogoly – a számadatot akkor nem ismertük – hazafelé tartott. A szállítmányba elsősorban a betegek és az öregek kerültek be. A távozókkal betanultattuk címünket. Úgy gondoltuk, megérkezésünkig is érdekes lesz egy hazatért társ beszámolója. Ottani életünkről ugyanis nem írhattunk.

Lenkefy Lajos alhadnagy édesanyámmal, Magyar-Kossa József gyógyszerész és Óvári Pali unokabátyámmal, Lám Sándor gyógyszerésszel vették fel a kapcsolatot. A transzportba bekerült Horváth István zászlóshelyettes, Nádas Kálmán zászlóshelyettes, Dezső József százados (Hódmezővásárhely), aki, mint utóbb kiderült, csizmája sarkában hazahozta az egész tábor névsorát, több mint kétezer nevet címmel, sőt minden családnak nyomtatott levelezőlapot is küldött.

Dálnoki Veress György páncélos főhadnagy is a betegek között volt, de lehetséges, hogy édesapja, vitéz dálnoki Veress Lajos vezérezredes miatt került a szerelvényre. Náday Ágnesnek (Ácsi) volt a férje. Csendes, halk szavú ember. Később disszidáltak, Kanadában éltek. Ácsi bájos teremtség volt. Édesapja, Náday István vezérezredes Balassagyarmaton halt meg 1954. január 30-án, gégerákban.

Az első szerelvény kigördült az állomásról...